

О Р Т О С К О П

ДЕРЖАВНІ ЗМАГАННЯ
ПРИКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ВІДЕНЬ, 1924

Видавництво „Нова Громада“

О Р Т О С К О П

ДЕРЖАВНІ ЗМАГАННЯ
ПРИКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ВІДЕНЬ, 1924
Видавництво „Нова Громада“

Дякуючи живій і рухливій пропаганді в своїй і в заграничній пресі, а ще більш завдяки невинним заходам своїх представників у союзних державах антанти, головном на мировій конференції в Парижі 1919 р., зуміла влада чехословацької республіки так зручно покерувати справами поширення границь своєї держави на схід без більших мілітарних зусиль, що сьогодні мало не всі признають повну легальність приналежності до неї Прикарпатської України.¹⁾

Світ переконаний, що ціла Прикарпатська Україна прилучилася до чсл. республіки безумовно добровільно, переконаний, що ця добру волю мирового конференція договором з дня 10. вересня 1919 р., підписаним в St. Germain en Laye представниками цієї конференції з чсл. республікою, лиш потвердила, себто

¹⁾ Прикарпатська Україна — найдалше на полудневий захід висунена часть українських земель. Вона тягнеться по другій стороні Карпат здовж хребта, довжиною около 350 км., від річки Попраду під Татрами на заході, до річки Вишави на полудневому сході. Прикарпатська Україна займає на полудн. сході всі карпатські узбіччя в ширині до 70 км. і сягає аж до перших початків малярської рівнини; на заході звужується, щоб знову розширитися й наконець заостритися в клин між словацьким населенням.

Деякі українські оселі, відрубані від рідного пня, лежать на полудн. сході між румунським населенням, на полудні між малярським, а на заході сильно помішані зі словацькими оселями, так, що тут тяжко часом означити границю між українським і словацьким елементом.

До революції належала ціла Прикарпатська Україна до малярської монархії. Перепись в 1900 р. начислила 429.447 Українців.

Сьогодні Прикарпаття належить до Чехословащини, з виїмкою Вишівського округа, який припав Румунії (около 15.000 Українців) і тих осель, які творять між Румунами й Малярями українські кольонії-оази.

Часть, приділена до чехословацької республіки, поділена адміністраційно на дві полоси. Західня полоса аж до ріки Ужа належить до Словащини й має около 250.000 Українців. (Урядово начислено всього тільки 165.000.) — Східня, під офіційною назвою Підкарпатська Русь, має 12.694 км.² простору, 482 громади, 604.521 душ, в тім 374.163 Українців і 230.358 душ інших народностей, головно Маляр і Жидів та чеських урядовців.

Прикарпаття, ця в порівнанню до великого українського пня маленька територія, грає нині в взаєминах між Чехословащиною, Малярщиною, Польщею і Румунією важну ролю. І вже з тої причини заслуговує на нашу чуйнішу увагу, як дотепер, та на більше заінтересування. Недостача відповідного заінтересування цією країною вийшла лиш на шкodu місцевого українського населення.

виконала волю прикарп. Українців і Чехословаків, які вже перед тим вповні порозумілися й договорилися. Влада чсл. республіки просто засугерувала тим увесь світ, так, що донині не піднісся голос у справі ревізії цього договору.

Влада чсл. республіки опирає правно-політичну приналежність Прикарпаття до Чехословаччини на отсих фактах:

1. на протоколі постанов „Американської Народньої Ради Русинів“ у Скрентоні з 12./XI. 1918 р. і на висліді плебісциту американських емігрантів Прикарпаття в тім самім часі;

2. на протоколі ухвал „Пряшівської Народньої Ради“ з дня 7./I. 1919 р., як представниці західньої частини Прикарпаття;

3. на меморандумі „Народньої Ради“ в Сваляві з 16./XII. 1918 р., як представниці східньої частини Прикарпаття;

4. на протоколах ухвал „Центральної Руської Народньої Ради“ в Ужгороді з дня 8./V. 1919 р., як представниці всіх частин Прикарпаття;

5. на договорі мирової конференції в Сен Жермен;

6. на конституційнім законі чсл. республіки, що опирається на договорі в Сен Жермен.

З перших чотирьох точок виходить, начебто ціле населення Прикарпатської України дало свою згоду на злуку з Чехословаччиною і щойно на основі тої мнимої згоди прикарп. Українців слідувало рішення мирової конференції й ухвала більшости чеського союму. Виходить ніби льогічна консеквенція вислїду одного з другого, виходить усе немов якийсь природний закон, без насильств, без непорозумінь, в повній гармонії від початку до кінця.

А проте все те незгідне з правдою і не годиться з фактичним станом.

Отсе ми й попробуємо висвітлити як на основі історичних даних, так і на основі нинішнього „правно-політичного“ стану.

* * *

Є фактом, що чехословацька держава вродилася за кулісами мирових умов імперіалістичних побідників у Парижі. Вродилася на їх услуги і для потреби їх експанзії. А прилучена до Чехословаччини Прикарпатська Україна це також звено в поході побідних держав антанті.

Широкі маси селянства й робітництва Прикарпатської України, що їх сотками літ в найстрашніший спосіб гнобили мадярські маґнати й ціла система мадярської влади, по упадку австро-угорської монархії з усіх сил заявляли свою волю визволитися і зєдинитися з українськими братами, які по тім боці Карпат скидали ярмо неволі й будували свою власну державу.

Не так було з інтелігенцією. Майже вся вона — попи, урядовці, вчителі, стидалася просто свого українського походження. Всі вони були вірними слугами пануючого режіму і з народом не мали ніяких звязків, хіба, щоб використати його та прислу-

житися кождочасній чужій владі. Служили так, як нині більшість зачала служити чеській владі, вчилися мадярської мови, як сьогодні чеської. Ця інтелігенція, вихована в дусі погорди для „простака“, „русина“,²⁾ стидалася навіть говорити по „простацьки“, себто по українськи. Не було серед інтелігенції душі для свого народу. А мніми представники прикарпатських Українців у роді д-ра Жатковича, Бескида й інших — це ті замєриканізовані, зрусифіковані та змадяризовані інтелігенти, яким перед 1918 роком і не снилось думати про українські народні маси Прикарпаття. Вони грали на власну руку ролю репрезентантів народу та робили політику не в дусі і для добра народних мас, але на замовлення, для заспокоєння своїх особистих амбіцій та інтересів, для великоманії співучасті у „великій політиці“.

Приступім з окрема до кожної точки, на якій чеські правлячі кола опирають загарбання Прикарпаття. Нехай говорять факти.

І. Постанови Американської Народньої Ради Русинів.

Серед американської української еміграції Прикарпаття³⁾ зродилася в часі світової війни думка визволення Прикарпатської України зпід мадярської монархії значно скорше, як у самім Прикарпаттю. Ідея злуки з українським пнем була серед американських Українців із Прикарпаття найсильніше розвинена. Були також сильні голоси за повною самостійністю Прикарпаття. Ні одні, ні другі й думати не хотіли про Мадярщину. Першу важну ухвалу в цій справі зроблено дня 23./VII. 1918 р. „Народня Рада Русинів Злучених Держав“⁴⁾ зійшлася тоді в Гомстед, Па. й ухвалила ось такі резолюції:⁵⁾

1. Прикарпатські Русини мають дістати повну незалежність.⁶⁾ Колиб це було неможливе, тоді
2. Прикарпатські Русини мають злучитися зі своїми галицькими й буковинськими братами. Колиб це також було неможливе, тоді мають дістати
3. Автономію.

²⁾ Це назви, що їх інтелігент Прикарпаття уживає на означення селянина ще й тепер.

³⁾ Число сих емігрантів подає д-р Жаткович на 500.000. По правді таких, що уважають себе Українцями, чи — як вони себе звуть — Русинами, є 350—400.000. Докладнішої статистики ще дотепер нема.

⁴⁾ Американська Народня Рада Русинів повстала в той спосіб, що для вище згаданої цілі зійшлися представники „Соединенія гр.-кат. руських братств“ і „Собрания гр.-кат. руських братств“, які зєдинилися в ту Раду.

⁵⁾ Відпис з „Ekspose Dr. G. J. Žatkoviča č. 6.“ з року 1921, виданого в Гомстед, Па.

⁶⁾ Самостійники говорили, що „хоча Українці це браття, та все таки вони не одно з прикарпатськими“. Але, як пише приміром орган „Соединенія“ „Амер. Р. Вѣстник“ в числі з 5. вересня 1918 р., „з ними мож жити найліпше, бо вони найблизші: як у Швайцарії можуть і тепер жити й разом боронити свою отчизну Німці, Французи й Італійці, то чомуж би не могли жити в згоді також в таких кантонах ми, Угро-Русини, Лемки-Русини й Українці-Русини?!“ За Мадярщиною був найвисше 1%, і то серед інтелігенції, головно серед попівства.

Як бачимо отже, Жаткович уже відразу перевів неясні рішення в справі Прикарп. України, викривив бажання українських мас, а справу Прикарп. України зробив залежною від волі й рішень чужих дипломатів.

Протокол постанов „Нар. Ради Русинів“ представники Ради під проводом д-ра Жатковича особисто президентові Вільсонові дня 21. жовтня 1918 року. Вільсон відповів на се, як подає Жаткович у згаданім „Ekspose“, що „перші два жадання є непрактичні“.) Він радив представникам Прикарпаття, щоб вступили в члени Середньо-Європейського Демократичного Союзу.)

Іх прийнято в члени дня 23. жовтня 1918 року. Члени Ради, головнож Жаткович, піддалися зовсім впливам і підшептам чехословацьких емісарів. Тоді вже було ясно, що антанта й Вільсон почали серйозно переводити в життя думку викробння з Австрії чехословацької держави. А чеські емісарі докладали всіх зусиль, щоб до чехословацького державного новотвору прилучити і Прикарпатську Україну. В переведенню цього чехословацького наміру показався Жаткович їх послушним оруддям.

Під впливом конференцій з Жатковичем явилися дня 25. жовтня 1918 року делегати А. Н. Р. Р. у Масарика в Філядельфії, щоб і від нього, як офіційального представника Ч. С. Р., дістати інформації, що дістане Прикарпатська Україна, як увійде в федерацію з чехословацькою республікою.

Масарик запевнив:

„Коли Русини рішать прилучитися до чехословацької республіки, то будуть становити повний автономний стейт“, а на питання, на які границі згодилисяб Чехи для Прикарпатської Русі, Масарик відповів: „Границі визначиться так, що Русини будуть вдоволені.“)

Сі заяви Масарика спричинили, що члени Ради кинули свої попередні нерішучі постанови і станули отверто по стороні Чехів. Але треба було переконати ширший загал, який ішов або за Україною, або за самостійністю Прикарпаття. Делегати заявляли, що Чехи обіцяють державу в державі й важні пости в ній і вкінці удалось їм переконати виділ А. Н. Р. Р. Рада також увійшла в зносини з Чехами. Тепер зачалася агітація в газетах.

) Вільсон говорив тоді вже під впливом чехословацьких дипломатів і таким чином вже з самого початку легковажив ним самим шумно проголошені тези про самовизначення народів.

) Середньо-Європейський Демократичний Союз утворився в Америці проти осередніх держав. До нього належали: Чехи, Словаки, Українці, Польяки, Югославяне, Литовці, мадярські Румуни, турецькі Греки, австрійські Італійці, Вірмени, Альбанці й Жиди. Більсон радив, щоб сюди вступили і представники прикарпатських Українців. Головою Союзу був Тома Масарик.

Деклярацію цього Союзу під назвою „Деклярація незалежності переслідуваних народів середньої Європи“ проголошено в Філядельфії, в салі незалежности, дня 26/X. 1918 р.

) Див. „Ekspose“ Жатковича, пропозжене чеській владі при резигнації з губернатора Прикарпатської України.

А. Н. Р. Р. заініціювала плебісцит. Голосувати мали поодинокі церковні братства в той спосіб, що на 50 членів мав бути вибраний один голосуючий.

Тимчасом сама Рада, не чекаючи на голосування братств, ухвалила на засіданню з дня 12. листопада 1918 р. у Скрентоні ось таку резолюцію:

„Щоб Угро-Русини з найширшими самостійними правами, як стейт, на федеративній основі прилучилися до чехословацької республіки з тим, що до нашої країни мають належати всі оригінально угро-руські столиці: Спиш, Шариш, Земплин, Абай, Гимир, Боршод, Унг, Угоча, Берг і Мараморш“.¹⁰⁾ Сю зазаву проголосили прилюдно й вона служила також агітаційним засобом за чсл. республікою.

На другий день відбувався також і плебісцит, згл. обчислювання голосів. Хто переводив вибори й голосування, хто обчисляв голоси, де є протоколи виборів, — про це не маємо згадки.¹¹⁾

Що плебісцит не обійшовся без впливу й агітації чеських організацій — це певне.¹²⁾ Чеські дипломати добре знали, що тут рішався перший важний голос про поширення границь чехословацької республіки.

Голосування йшло під кличем: Угро-руська¹³⁾ країна буде незалежною державою в федерації з чеською і словацькою, певного роду американським стейтом, і то в границях етнографічних.

Сам Жаткович зраджує, що Рада впливала на вислід голосування, бо в своїм експозе каже: „Він (Масарик) висловив мені свою велику радість із приводу задовольняючого й бистрого способу, яким пропонована унія іде вперед . . . і тоді обговорювали ми надходячий плебісцит, котрий — я запевнив президента про це — без сумніву потвердить рішення і повновласти Народньої Ради“.

Вислід плебісциту проголошено такий:

Всіх голосів було 1.113.

За Чехословаччиною	732	голосів	(67%)
За Україною	310	„	(28%)
За Галицькою Україною	12	„	(1%)
За незалежністю	27	„	(2%)
За Росією	10	„ менше як	(1%)
За Мадярщиною	9	„ „ „	(1%)

¹⁰⁾ Це округи-жупи давньої Мадярщини, в яких Українці живуть компактно масою; лиш в полудневих полосах змішані Українці з Мадярами та Словаками.

¹¹⁾ Близші інформації, не зважаючи на прохання й ургенси, годі було з Америки дістати. Просто сказано, що їх нема. Чому вони овиті таємницею — не тяжко догадатися.

¹²⁾ Др. Гатті, посол до пражського сойму з комуністичної партії Прикарпаття, твердить в газеті „Rude Pravo“ (Червоне Право) з 22. 23. і 24. лютого 1924 р., що вислід цього плебісциту зовсім не відповідає дійсности і є фікцією плебісциту.

¹³⁾ Руський, Руснак, Русин — це назви, які американські і прикарпатські Українці задержали дотепер. Русских називають: Маскаль, Москаль.

Решта голосів була за так зв. Верховинською Республікою, яку творилоб Прикарпаття разом з галицькою Лемківщиною.

Цілий плебісцит був тільки формою і комедією, бо вже зі слів самого Жатковича виходить, що як рішення Ради, так і плебісцит вийшли тільки на замовлення Масарика, якому Жаткович, не зважаючи ні на волю прикарпатських емігрантів в Америці, ні на волю населення в самому краю, віддався цілковито в найми.

Протокол ухвал у Скрентоні й вислід плебісциту предложено ще того самого дня Масарикові в чл. посольстві у Вашингтоні й Вільсонові, які — як подає „А. Р. В'єстник“, ч. 47. з 1918 р. — з радістю прийняли його до відома. Оба ці акти заважили дуже на будучій долі Прикарпаття.

Чеським представникам на мировій конференції треба було цих протоколів і вони їх дістали. Вислало їх чеське посольство телеграфічно д-ру Крамаржові і д-ру Бенешові до Парижа.

II. Ухвали Пряшівської Народньої Ради.

Тепер пригляньмося ухвалам і протоколам Пряшівської Руської Народньої Ради, на які також покликалася чеська делегація на мировій конференції в Парижі і покликується й тепер, як на ухвали революційно-законного заступника західньої частини Прикарпатської України.

Для кращого зрозуміння мусимо коротко розглянути події з часів революції після розпаду Австрії, перед приходом чеських військ і після їх приходу.

Мадярщина, друга частина австро-угорської монархії, розвалилася дня 27. жовтня 1918 року. Владу перебрала мадярська революційна „Народня Рада“, а її президент Каролі проголосив мадярську республіку та прийняв Вільсонові гасла про самовизначення народів давньої монархії, але в границях Мадярщини.

Та немадярські народи не послушали цього гасла. Румуні, Серби, Хорвати й Німці прилучувалися до своїх сусідніх національних держав, покидали Мадярщину. Румунів відібрала Румунія, а Сербів і Хорватів перебрала новостворена Югославія.

Дня 30. жовтня ухвалили Словаки на своїх „Народніх Зборах“ в Ліптовськім Св. Мартині злучитися з Чехами й сформувати чесько-словацьку республіку, а в день потім чеські війська вже увійшли в границі Словаччини й відпирали мадярські війська щораз дальше.

Лишилися тільки знеслені, неприготовані, незорганізовані українські народні маси, без інтелігенції, без провідників. Одначе ненависть їх до мадярської влади була за велика, аби вони могли бути згодитися на дальше панування Мадяр. Пережили вони за великий національний і соціальний гніт, аби не скористати з революції та не спробувати скинути зі своїх плечей неволі.

Змадяризована українська інтелігенція — більшість її були попи й учителі — станула проти мас і в страху перед пімсток

за кривди шукала охорони під штиками малярської жандармерії, а як де тої вже не стало, бо власти втікали, то шукала її в кожного, хто міг би успокоїти народні маси та склонити їх до прихильности Малярам.

Перші дні революції були днями полагоджування наболілих справ у кожному селі. Села одно за одним скидали урядовців та громадських провідників, установляли на їх місце революційні громадські „Народні Ради“ та збирали між собою гроші на громадські потреби. Для оборони творили свою міліцію: „Народню Гвардію“.

Колиб найшовся був тоді хтось, що зумів би організувати ці українські селянсько-робітничі гвардії в одну цілість, то поставив би був на ноги сильну селянсько-робітничу українську армію. Одначе такого не було.

Фактом є, що під кінець малярського панування великих знущань зазнавали одинокі народні маси, найбідніша верства. Інтелігенція майже в цілому ані пальцем не рушила проти малярщення або в обороні поправи економічного положення цих мас. Лиш тут і там найшлись одиниці, вірні свому народові. Але й вони в хвилі революції, серед моря чужих впливів, не мали сили й не вміли взятися до діла.

Так було по цілій Прикарпатській Україні, так було і в західній її частині, себто в жупах: Спишській, Шаришській, Земплинській і Абауйській, про які тут тепер мова.

Та все таки вже в перших часах утворилися на Прикарпаттю три політичні організації: на сході хустська, в середній частині ужгородська, на заході любовянська, згл. прясівська.

Перший організаційний круг утворився якраз на заході, в найдальшій закутині українських земель. Провід визвольного руху взяв на себе піп Ем. Невицький.¹⁴⁾ Він пішов за гаслом злуки з Україною, яке лунало серед широких мас на Прикарпаттю; в короткім часі обїхав сам багато сіл та приготував їх до окружного зїзду, знехтувавши заклази свого єпископа Новака, малярського патріота.

Дня 8. листопада 1918 р. відбулося в Любовні перше велике віче українських народніх мас і делегатів революційних рад усіх дооколичних громад. Тут серед великого одушевлення рішено відорватися від Малярщини і злучитися з Україною. Для поширення організації вибрано Революційну Раду, якій дано назву „Русска Народня Рада“.¹⁵⁾

Збори ухвалили маніфест, в яким між иншим проголошують, що „Рада, оживлена духомъ демократичныхъ часовъ, поїде путемъ, ведучимъ къ полной національной свободѣ нашего народа. Николи не присталабы на то, абы мы Русини были по-

¹⁴⁾ Переслідуваний чеськими властями як небезпечний ворог, перенісся по цілій низці ревізій і шикан до Америки.

¹⁵⁾ Назва „русский“ прийнялася тому, бо по поняттю деяких людей уважалось, що хто пише два „с“, той є дуже твердий Русин.

розриваны і противъ нашої воли къ чужимъ народамъ приключены. Рада протестовати буде противъ всякого насильства со стороны чужихъ народовъ на нашъ руській край“.¹⁶⁾

Небавком Рада розширилася на жупи Спишську, Абауйську, Земплинську й Шаришську і дня 19. листопада 1918 р. перенесла свій центр з Любовні до Пряшева, де доповнилася ще новими людьми.

Вість про це віче¹⁷⁾ і про проголошене бажання злучитися з Україною рознеслася миттю по цілім Прикарпаттю. На неї й відгукувались дальші й найдальші села своїми письмами-заявами, що і їх громадські ради прилучуються до тих постанов. Вість зайшла й до українських студентів у Будапешті. І ось вони пишуть до Ради збірне письмо та обіцяють стати з помічю до роботи, а виступають остро проти ужгородської Ради, яка проголосила вірність Мадярщині.¹⁸⁾

Любовянська Рада видала багато обіжників до народу. Між иншим в обіжнику „Што треба знати о Русинах“ пише: „Мы називаеме ся Карпатскими Русинами. Но мы знаеме, же за Карпатами такѣ самѣ Русины жиють, як і мы. Бесѣда, звичаѣ и вѣра їх така, як і у насъ, прото они суть нашими братами. Мы съ ними твориме етнографично еденъ великій многоміліонний народъ.“

Ці заяви й обіжники були звернені проти Словаків, які підносили претенсії до українських земель, називали їх землями словацькими, а чеські війська вже навіть зачали займати деякі українські округи.

Ця відпорність Українців була Словакам не на руку, тому Словацька Народня Рада видала до Українців дня 30. XI. 1918 заяву, в якій виясняє своє становище супроти Українців на випадок, якби вони прилучилися до Словаків.

¹⁶⁾ Див. „Наука“ з 19. XI. 1919 р., видавана в Ужгороді.

¹⁷⁾ Опис віча поданий в календарі „Просвіти“, Ужгород 1923.

¹⁸⁾ Ми наведемо уривки з сього збірного письма: „Радуемєся изъ сердца, что учреждились истинну Русску Раду. Еще не знаеме вашъ програмъ, но надѣмєся, что не такій буде, якъ ужгородскій „Мадярско-угорско-русской Рады“. Народъ нашъ честный и многотерпеливый и не хочетъ за їхъ знати и держитъ їхъ дуже хорошо предателями. Вамъ ся приходить честь и слава, что вы за нашу истину и за лѣпшу будущность нашего народа воевалисьте. Слава вамъ, если пристае за нашъ народъ. Слава вамъ, что не забудете за нашѣ закарпатські брата. И ганьба тымъ, которіи неправеднымъ путемъ ходять и нашъ народъ еще теперь, коли всѣ народы вольно и смѣло уголошаються коло своѣхъ свободы, безчестно хотятъ продати. Ихъ не народъ выбрали за вовводовъ. Они противъ волѣ народа роблятъ. Намъ не треба такихъ вовводовъ, которіи еще мѣсяцемъ переже найстрашнѣ мадяре были и еще и теперь на послѣдокъ хотятъ насъ наново продати. Народъ уголосивъ ся на многихъ мѣстахъ и хочетъ приключитися къ Украинѣ. На пр. въ Хустѣ, въ Бедевлі держали соборъ и ясно говорили за соединеніе изъ Украинювъ. Но не токмо сіи мѣста, но цѣлый Мараморощъ тай Угоча едно хоче . . . Не забудьте, что и туй бывають еще честнѣ руснаки“ . . .

Въ Будапештѣ, 1918, XI. 25.

Між иншим пишеться там:

„Браття Русини! З великою любовю звертаємося до Вас і просимо Вас, щоб Ви, як свобідний нарід, прилучилися до нас.

„Ви, любі Русини, не сказали ще ні слова... А ми Славяне, як і Ви, ми не лише обіцюємо Вам повну автономію, але вже й визнаємо вашу повну автономію в справах церковних, шкільних і внутрішніх.“

Дальше Словацька Народня Рада обіцяла українські школи низші й середні, а навіть університет, потім ішли обітницї в справах економічно-господарських.

„Ми вже то, что тут обголошуємо, чесно потримати хочеме“.

Одначе Рада ще й тепер не відповіла на цю заяву, бо бачила з усіх писем та з віч, які улаждувала вона, а то й сам народ, що народні маси хотять до України. Аби одначе мати ясну відповідь з кожного села, Рада розіслала анкету (квєстіонар) до всіх громад і до інституцій шкільних та церковних:

„Русска Народня Рада просить Васъ, Братъя Русини, будьте ласкави сєсю картку точно и совѣсно выполнити и переслати на слѣдующу адресу: Emilian Nevicky v Ujaku.“

Після того слідуєть питання, а між ними:

Чи ваши селяне жадають, абы мы Русини остали вьєдно съ Мадярами?

Чи у васъ народъ хоче къ Руси-Украинѣ приключитися?

Чтобы собѣ жадали ваши селяне найлѣпше?

Кому довѣряють у васъ наши люде найбільше?

Чи не баламутять вашихъ селянъ словацки агенти?

—Потім ідуєть питання про погляд на ужгородську Раду з мадяронським напрямом, чи є вже в селі політична організація, хто є провідником у селі, чи в селі є спокій та лад і т. д.

Маю під рукою 55 квєстіонарів, виповнених відповідями.¹⁹⁾ З усіх цих відповідей виходить таке:

51 є проти Мадярщини, 2 за Мадярами, 2 невивповнені. Деякі відповіді дуже рішучі: „О том и чути не хочеме.“ „Na nejakej szprozub.“ „Не дай того боже. Ми Русини пану богу дякуємо, шчо уд мадярської руки свободні йсеме“. „Та nas i v liti i zimi barz utizkuju“. „Nikohda slisiti to“. „Nyet, me szame szabov zastaneme.“ „Нашигъ селянъ и йодна душа не жадаєє остатися изъ мадярскимъ правительствомъ.“ „Vozse varuj nasz.“

Таксамо пятнували відповіді ужгородську Раду тому, що була за Мадярщиною.

На питання, чого бажалиб собі найліпше, було 20 відповідей: „Повну національну свободу.“ Решта відповідей всіляких, приміром: Szpokoј a szhodu. Dovirajeme ruzskij radi. Obi zside iz nasej zemlyi sia zabrali, atluczitisza at magyar. Абесме слободны русини устали навіки. К руському великому народу.

¹⁹⁾ Кілько було всіх відповідей, не знаю.

На питання, чи хочуть належати до України, є 25 відповідей позитивних, 20 за незалежністю Прикарпаття, 3 хотіли б до України, але не мають доступу, бо за горами Польща, а 2 відповіді є за Мадярщиною. У 5 відповідях є: До України, а як це неможливе, то до Чехословаччини.

Деякі відповіді дуже різкі: *De bolysa czaszt i mō tam, ku Ukraini. Хоце и лубить. Nasi szelyane ko Ukrajinyi chotaty prikljucsetisz. Tak ezsј chocse. De vō, tam i mō, ku Ukrajinyi.* Нашим селянам Русь-Україна май льѣпша є. Хоце, и то ожидає.

Окрім відповідей на цю анкету Рада одержала велику масу листів від селян, які просять, аби Рада станула в обороні народу та в його імені домагалася на мировій конференції прилучення до України.

Ось селянин із села Телеповці пише до Ради дня 23. XII. 1918 року:

„Та и мы кить изме йедно ярмо зо шийї зньале та начъ намъ такошъ друге вишати. Кить намъ мадъаре нерозказують та начъ бы намъ чехы розказовале, та мы лемъ з ваме хочеме жити.“

Є також багато листів з подяками за те, що Рада, голов-нож провідник Невицький, працюють в напрямі прилучення Прикарпаття до України. В деяких листах навіть священики звертаються до Ради з домаганням усунути такого „шкодника-мадярона“, яким є прашівський єпископ Новак.

Все те доказує, що народ західних частин Прикарпаття противився злуці з Мадярщиною, але одночасно не хотів нічого знати про злуку з чсл. республікою. Він інстинктивно відчував, що з того не може бути добра, тому на намови словацьких агітаторів відповідав негативно.

Але Чехи і Словаки потребували згоди українського народу Прикарпаття на злуку для мирової конференції. Тому шукали звязків, шукали доріг до Ради. І нашли нинішнього губернатора Бескида, який ще в листопаді дістався до президії Пряш. Н. Р., людину з природи хитку й амбітну, ласу на почеси. Бескид зачав з ними конференції на власну руку, без згоди Ради, не вважаючи на обурення загалу. Йому стали до помочи ті з галицьких москвофілів, що якраз в той час перенеслися сюди з Галичини, бо не хотіли брати участі у війні України з Польщею. Були це Гагатко, Качмарчик, Вислоцький і декілька інших.²⁰⁾ Вони то на спілку з Бескидом зігнорували Раду й зачали політику на власну руку. Зачали переговори з Чехами, а щоб позискати ласку чеської влади, піддали гадку прилучення не тільки Прашівщини аж по ріку Уж, але також і галицької Лемківщини до чсл. республіки. Конфєрували також із представником Словаків Годжою та з іншими.

²⁰⁾ Зайва мабуть річ пригадувати, що галицькі москвофіли були до революції скрайніми царистами. Вони одержували субвенції за царату від гр. Бобринського й від рижних „добродійних комітетів“.

Після одержання від Чехів ріжних обітниць скликали вони дня 21. грудня 1918. р. в Кошицях на Словаччині своїх приклонників на нараду й там перефорсували постанову, що дві організації, а то Рада Лемков²¹⁾ і Р. Н. Рада лучаться в „Карпаторускій Народный Совѣтъ“.

Ця постанова додала їм певности себе. Почули, що вже мають чим легітимуватися перед чеськими властями, зачали агітувати між народом за чеською республікою, ширити ненависть до України та конферувати явно з Чехами і Словаками.²²⁾

Наконець дня 7. І. 1919 р. Бескид і галицькі москвофіли ухвалили в Пряшеві злуку Прикарпатської України з чсл. республікою, про що списали відповідний протокол. Коли Прагу про се повідомлено, покликано Бескида негайно (12. І. 1919 р.) туди. Признавши протокол вистарчаючим, вислано його зараз до Парижа.²³⁾

Вість про ці ухвали рознеслася скоро по краю. Настало обурення, Раду засипано протестами. З особливим обуренням пишуть про сю постанову селяне. Наведу хочби одно письмо на доказ, як москвофіли агітували. Імя автора на разі замовчую. Він пише:

„Galicijszkij szovit chce vidati na sitkich jazikach mimo-riandum a zsadaje, abi mō buli priklyucseni zosz nima ku csezskomu narodu. Me boli 4-ho januara v Prasovi polya Nikolaj Beszkida, to oni nam tak povidali, zse mō ko Ukrainyi szia priklyucsiti nezozseme, lypse bude osztati pri csechach.“

Знов один з поважних громадян Пряшівщини пише до Ради: „Лемъ все Бескидъ, а лемъ самъ, жебы не малъ свѣдка, ани контролора; самъ одинъ былъ при Словакахъ во Св. Мартинѣ, лемъ онъ самъ поѣхалъ до Праги ку Чехамъ, теперь такожде лемъ онъ самъ буде заступовати цѣлюю Венгерскую Русь на всемірной конференції. А лемъ о тымъ є слово, же як буде заступовати!“

Москвофіли знали про це невдоволення, знали, що не мають права говорити іменем народу. Знали, що акт, підписаний ними дня 7. січня в Пряшеві, не має нічого спільного з волею народу, що „К. Р. Н. Совѣтъ“, який цей акт підписав, це лиш кілька одиниць, які прийшли з галицької Лемківщини і втягнули між себе Бескида.

Аби тому запобігти, Р. Н. Рада, яка очевидно зовсім не узнавала злуки з Чехословачиною, ухваленої в її імені без неї в Кошицях під омофором Словаків, скликала дня 31. січня 1919 року збори до Пряшева. Провідник Ради Невицький зясував дотеперішнє політичне положення, представив волю народу,

²¹⁾ Так назвали себе галицькі москвофіли.

²²⁾ В той час чеські війська заняли були вже майже всю західню українську Прикарпатщину й посувались поволи на схід.

²³⁾ Се якраз був той другий акт „волі народу“, на яким оперлася чеська делегація на мировій конференції.

висказану на всіх вічах окружних (в Бардієві 27. XI., в Свиднику 29. XI., в Стрпковах 30. XI., в Лаборцю 2. XII., в Гуменнім 3. XII.) та на численних вічах громадських, покликався на вислід анкети, дальше зясував відносини до чсл. республіки і змалював чеські обітницї, згадав урядове покликання Бескида до Праги, зазначаючи, що делегатом до Парижа на мирову конференцію вислала Бескида Прага. Дальше Невицький покликався на волю народу східньої частини Прикарпаття прилучитись до України, висказану на трьох величезних зборах делегатів з усіх майже українських громад, а то в Будапешті дня 10. XII. 1918 р., в Мараморош-Сиготі дня 18. XII. 1918 і в Хусті дня 21. I. 1919 р. А характеризуючи тодішнє положення Прикарпаття, каже:

„Дорога, что отвираея передъ нами, есть двояка; одна коротша, но небезпечнѣйша, што веде на западъ, другая долша, но безпечна, ведуча туда, куда инстинктивно всѣ поглядаеме: на востокъ. Ци есть межи нами, котрый бы не соглашался съ нашимъ поглядомъ выраженымъ въ словахъ: Лишь Востокъ — яснѣйше сказавше: лишь наше соединеньея въ одно державне тѣло съ братьями нашими жіючими отъ насъ на Востокъ¹ може намъ забезпечити разъ на все нашу національну окремѣшность, нашъ языкъ. Югославяне, Румуны, Чехо-Словаки и Поляки лучаться, соединяются! Не легко приходится намъ соединитися; не разъ они на силу своего оружія мусять опиратися, аби своей цѣли досягнути. Готовы они въ каждомъ часѣ житьемъ своимъ купити для своего народу тоту силу и славу, яку лишь черезъ соединеньея съ братьями своими досягнути можуть. Нѣтъ крови задорогой, котра льеся за народъ, за свободу народа!

И нашъ народъ жадае собѣ свободу и нашъ народъ стремитъ до злуки съ братьями своими. Прошу вашей терпеливости, коли перечитаю передъ вами гдеяки урывки изъ листовъ похаджающихъ по большой части отъ селянъ. (Які саме листи прочитав, не зазначає в своїм писанім рефераті. — Прим. автора.) Изъ тихъ листовъ ясно якъ солнце выражався правдива народна воля, котору наша Рада — яко народна — повинностию своею держитъ до вниманья брати. То, что большинство народа жадае, муситъ быти для Р. Н. Р. приказомъ и лишь тогда годна буде съ чистымъ сумлѣньемъ сказати о собѣ, же тьяжку повинность свою совѣстно выполнила, якъ народну волю вѣрно выкончитъ. Не мають уже для насъ быти двѣ дороги, не мають быти двѣ мысли.

Р. Н. Р. не має жадной причины, абы выконанья своей повинности на дальше откладати. До соединеньяся съ найближшими братьями, жіючими въ южной Росіи. (Тут переповідає коротко її тодішній стан. — Прим. авт.) Восточный Галичъ — отдѣлений дотеперь отъ Украины — такожъ соединяея съ нею. Пришла черга теперъ и на насъ, на найбільше высунену на заходъ и найбільше zagrożену часть Руси. Въ надѣи, что наши сусѣды и братья Чехо-словаки — яко пріятели наши — не стануть намъ

въ дорозѣ до злуки съ братьями, але подопрутъ наше дѣло, Р. Н. Рада и цѣла Карпатска Русь, на територіи отъ Дунайца, Попрада ажъ по Тису и злучена съ нею цѣла Лемковщина торжественно выголошуе, что присоединыя къ Украинѣ!

Най же нашъ народъ!

Най же Украина!

Одновременно референт предложил до ухвали проклямацію до народу. Подаемо ї як історичний документ:

Русскій народе! Сини Прикарпатья!

Ми жили до недавна въ рабствѣ:

Чужи збиткувалися надъ нами висисаючи изъ насъ остатни капли силъ житевихъ!

Трупомъ хотѣли насъ покласти, абы наша могила сталася подножіемъ для нихъ!

Наши зелени Карпати покрилися холодною мглою; сѣрый непроглядный туманъ облѣгаль вершки нашихъ горъ.

Мы были близки сконанья; уже копали гробъ для насъ!

Но вотъ! Туманъ поднялся, мгла уступила, перши лучи свободы-жизня засіяли надъ Карпатами!

Мы ожили, мы станули на свои ноги!

И днесъ за одно лишь бѣе каждое русское сердце: за жите-свободу, за волю Народа!

Но гляньме около себе: въ горахъ Карпатахъ насъ мало есть, мы слабы; слабы и тысячлѣтною неволею до земли прибиты.

Вороги и тусѣды острять свои зубы на насъ; кусками хотять порозривати наше тѣло!

Смерть еще не перелетѣла над нами . . .

Намъ силы треба; силы и отваги, чтобы не попасти въ руки вороговъ!

Сила наша лежить въ соединеніи съ братьями нашими!

Вотъ всѣ народы въ соединеніи видять за поруку для себе на лѣпшу будущность.

(Тут подае приміри, як роблять инші народи.)

Лишь мы бы мали отати отдѣлеными отъ братей нашихъ? Лишь мы бы мали нидѣти дальше въ тюремной гнили и бездольными невольниками пропасти?

Ци меншого маемъ права до жита якъ инши?

Нѣ, Сыны Прикарпатья!

Прочъ съ невѣрою и малодушностью! Мы жити хотимъ и жити будем! Скинуте съ шеи ярмо не даемъ на себе на ново сложити!

Не скують уже нашихъ рукъ въ кайданы!

Мы будемъ сильны, соединившиися съ братьями нашими. Мы не звертаемъ въ сторону, яку зневѣра и малодушность показуе намъ!

Наша путь веде на Востокъ!

Тамъ грае наша кровь въ миллионахъ сердецъ; тамъ розвиваеся наше племя здорове и сильне, тамъ звенитъ на устахъ миллионовъ нашъ миловзвучный языкъ, наша чаровна пѣсня! Тотъ чудовый величезный край, вивѣненный отъ Создателя всѣми богатствами и красотами свѣта, онъ мае быти нашимъ краемъ и нашимъ отечествомъ.

Чтобы забезпечити для насъ полную національную свободу и черезъ то сохранити для насъ на вѣки вѣчны нашу народну окремішность, особливо нашъ материнскій языкъ, чтобы дати возможность и за поруку нашему народу розвиватися культурно и економічно и станути на ровни съ иншими цивилизоваными народами,

Русска Народна Рада собравшася въ Пряшовѣ въ днешній день, въ надѣи, что лучша будущность сблизитъ со собою вси русски племена и въ недалекомъ времени Югъ и Сѣверъ съ дальнымъ Востокомъ въ братскомъ согласіи подадутъ собѣ руку — узнавши правдиву волю цѣлого карпат-

ского руського народа, торжественно оголошує передъ цѣлымъ свѣтомъ, что руській народъ жиючій по обохъ сторонахъ Карпатъ отъ Дунайца і Попрада ажъ по Тису соединяєся съ Кіевскою Украинскою Державою.

Карпатска Русь подає в днешній день руку братьямъ своимъ изъ Галича та Буковины, соединеннымъ уже съ матерію руськихъ городовъ: со славнымъ Кіевомъ!

Най украинска земля станєся отъ нынѣ и нашою; най наши Карпаты станутся отъ нынѣ твердынею на заходѣ для нашей великой, общей державы!

Сыны Украины!

Коли мы, ваши братья изъ обохъ сторонъ Карпатъ соединяємся съ вами въ одно державне тѣло, складаємъ надѣю не лишь на помочь вашей сильной братской руки, но звертаємъ ровновременно очи съ довѣріємъ и туды, где нынѣ рѣшаєся доля многихъ народовъ!

Справедливость свѣтового трибуналу най розважить и нашу народну справу ровною справедливою, якъ сильнѣйшихъ и счастливыхъ отъ настъ народовъ!

Руській Народе Прикарпатъ! Ликуй въ день нашего соединєнія съ великою Україною! Впередъ до счастья, до воли, до славы!

Після виголошення реферату й по перечитанню маніфесту зачалася дискусія. Одначе вона не пішла по думці й по волі Р. Н. Ради та її референта, бо галицькі москвофіли, Чехи і Словаки вже заздальгидь змобілізувалися і поділилися своїми ролями так, аби зорганізованим виступом ударемнити всякі ухвали в справі зєдинєння Прикарпатъ з Україною. Всі разом зроби́ли таку авантуру, що ні до нарад, ні до ухвал над виголошенням рефератом не допустили.

„О томъ (про проєкт Ради) Лемки (значить — москвофіли з Галичини) знали — пише гр. Невицька в листі до автора статті — и на то насталъ ихъ страхъ, ихъ ся зышло незвычайно дуже и при помочи нашихъ твердыхъ сьголосили сей проєктъ, а сей день торжественно висказана злука съ Чехосл. Республикою. Мой чоловічкъ все напоминаль ихъ, что дѣло нечисте и непевне, нѣт жаднихъ договоровъ, контрактовъ и т. д., но Лемки и Бескидъ втодѣ уже думали себе въ сѣдлѣ“.

Галицькі москвофіли й Бескид видали тоді заяву до президента Вильсона, з якої деякі уступи наводимо досливно: „Карпаторусская Народная Рада в Пряшевѣ, какъ законная выразительница воли русскаго народа живущаго въ сѣверныхъ комитатахъ бывшей Венгрии и въ южныхъ частяхъ политическихъ уѣздовъ бывшей австро-галицкой провинции, объявляетъ всему мѣру: — — Сепаратизмъ украинскихъ политиковъ считаємъ явленіємъ временнымъ, антиславянскимъ, антикультурнымъ и антисоціальнымъ, плодомъ австро-венгерскаго имперіализма. — — Заявляемъ всему культурному мѣру, что съ сегодняшного дня считаємъ себя автономной русской частью чехословацкой республики.“

„Относительно будущаго окончательнаго переведєнія политической организациі округовъ, администрациі и всѣхъ вопросовъ связанныхъ съ политической жизнью народа, постановлено будетъ на конференциі Карпаторусскаго Народнаго Совѣта съ правительствомъ чехословацкой республики.“

Саме того всього треба було Чехам на мирову конференцію, це вони й одержали. Хто був проти, того зачали переслідувати. На Невицького й на Раду, що була під його проводом, зачали сипатися клевети. Ось що пише про се жінка Невицького в своїх записках:

„Наклеветано, что Невицький малярську полїтику робить, что гроші доставе и т. д. Но войско, котре найстрогийше перевело ревізію, не найшло и найменшого мадяронизма и сказало: Ви муsite мати великихъ ворогов. По сему часі одобрало ему дяку до роботи — головно про политичнѣ неудачи та интриги Чехов, яки унеможливляли всю роботу, задержовали почту, конфисковали виданя; головно Словаки начали нападати. Нераз приходили жандарми, грозили та забирали листи, друксортї, а Лемки и Бескидѣ щастливы были, же такъ красно будують автономію“.

З усього вижче наведеного, з многолюдних віч, зборів, з відповідей на квестіонар, з протоколів засідань і нарад, а навіть з листів поодиноких делегатів виходить, що весь нарід західнього Прикарпаття грімко виявив свою волю зднатися з працюючими масами міст і сіл цілої України. Треба було аж Бескида й галицьких москвофілів, треба було їх насильств і погромів при помочі словацьких і чеських агітаторів та зорганізованих банд, треба було терору чеської жандармерії й війська, аби знасилувати волю українського народу і проти виразного його бажання проголосити беззастережно прилучення Прикарпаття до чехословацької держави.

Роля Бескида й галицьких москвофілів обявиться ще в яркішому світлі, коли візьмемо на увагу, що задля їх махінацій західня територія Прикарпаття не має ні сліду, ні тини автономії. І Чехи й мирова конференція признали західнє Прикарпаття аж по ріку Уж без ніяких застережень і забезпечень Словакам. Чеські дипломати Масарик, Бенеш, Крамарж — наситили в такий хитрий спосіб Словаків, віддавши їм на поталу чверть мільона українського населення, яке позбавлене сьогодні найменших національних прав.

Ці чеські дипломати, що кидали громи на соціяльний і національний гніт Австро-Угорщини, що в Америці закладали Союзи для визволення поневолених народів, — не завагалися ні на хвилину потоптати право самовизначення українського народу. Для загарбання чужих земель рівнодушно їм було, що оруддями й агентами їх намірів були і ще й тепер є такі люди, як Бескид, Жаткович або галицькі москвофіли. Все було їм до смаку, аби лиш, хочаб зрадницьким способом і насильно, дістати рішення, які були їм потрібні на мирову конференцію.

III. Свалявська „Руська Народня Рада“.

Чеській делегації в Парижі треба було ще згоди на злуку від населення зі східнього Прикарпаття. І на це найшлася рада. Тодішній заступник чсл. республіки в Будапешті, ниніш-

ній міністр Годжа, постарався про неї і прислав її парижським делегатам. Було це т. зв. меморандум „Руської Народної Ради“ в Сваляві з дня 16. грудня 1918 р., яке — як стверджує в своїм експозе Жаткович — також пропонується на мировій конференції, як доказ бажання східного Прикарпаття злучитися з чл. республікою.

По правді це діло смішне. Ніхто й не подумав би, що якась малесенька пригода незначного чоловіка може відограти часом важну роль і то на світовій арені. Такий випадок маємо і тут.

А було це так: Свалява, маленьке гористе містечко, а радше велике село недалеко галицької границі, утворила за взором інших також свою революційну „Руську Народню Раду“ і то доволі рухливу. Рада ця станула зараз в перших початках революції на становищу злуки з Україною. Творцем її був сваявський робітник Комарницький Михайло, людина рухлива і клясово свідомо. В скорім часі сваявська Рада зуміла позискати і зорганізувати довкола себе й дооколичні села та скликала дня 8. грудня 1918 р. повітове віче.

Списаний на цім вічу протокол звучить так:²⁴⁾

Протокол

Народнього Зібрання в Сваляві 8. грудня 1918 р.

Збори отворили низше підписані сваявські громадяне: Ільо Туряниця, Михайло Комарницький, Василь Пецкар, Мих. Чубірка, Вас. Туряниця, Мих. Мелеш, Мих. Полонесик, Іван Грабар і інші.

Прибули делегати із сіл:

Туря Бистра, Туря Поляна, Пороскова, Плоске, Павлово, Озвір і Гута, Поляна Солочин, Голубіно, Канора, Воловці, Виж. Веречки, Сатурка, Жденьова, Скотарське, Ростока, Гуклива, Стройно, Мартінка, Тибава, Душіно, Плава Брусторова, Росош Керецький, Бережники Кушниця, Ганьковиця, Нелепіно Сасівка, Сусково, Пасіка, Чинадієво.

Предсідателем зборів обрано Ілю Туряницю, а секретарем Михайла Комарницького.

Ілько Туряниця проповів, як тут в Карпатах нарід голодує, бідував перед війною і тепер, а радив, щоб заснувати Руську Народню Раду і так скинути 1000-літнє ярмо. Нарід це одобрив і потім забрав слово Мих. Комарницький.

Секретар Мих. Комарницький запитав зібраних, як маєтсья називати Руська Рада.

На це постановлено, що маєтсья називати: Карпатська Руська Народня Рада в Сваляві.

По цім вибрано президію:

Предсідатель: Ілько Туряниця,

Заступник: Василь Пецкар,

Секретар: Михайло Комарницький,

Представники Ради: Іван Грабар, Мих. Полонич, Іван Сабик.

²⁴⁾ Вірна виписка з книги протоколів, подана самим Комарницьким.

Секретар Мих. Комарницький поспитав зібраний нарід, як думає освободитися із 1000-літнього ярма і до кого та куди маються звернути й жадати поліпшення життя Русинів.

Нарід постановив, щоби звернутися з меморандумом до мирової конференції і жадати на основі 14. пунктів Вільсона, през. Америки, самовизначення і щоб мирова конференція надіслала військо антантське або українське, щоб руський нарід міг освободитися із 1000-літнього ярма і прилучитися до Великої України, де живуть також Русини.

Написання такого меморандума поручили секр. Мих. Комарницькому, а щоб дійшло на мирову конференцію, вибрали нижче підписаних (тут протокол подає 5 робітників і селян зі Сваляви і 10 зі сусідніх громад).

Дальше протокол подає, що на зборах з'явилися д-р Куткафалві Міклош, жупан Берегова і Коссей Олекса, піп з Мукачева, які радили, аби сваявська Рада приступила до ужгородської та щоб з ними поїхати на нараду до Будапешту дня 10. грудня 1918 р.

На це нарід закричав, що з тими попами, котрі в Ужгороді заклали малярсько-руську Раду, не хочуть мати нічого спільного, бо то Мадяре.

Така — як свідчить протокол — була ухвала сваявських зборів.

За ці ухвали зачали малярські влади всіх учасників, а головно Комарницького, переслідувати. Грозили викиненням за границю, бо найшли, що він не є місцевим горожанином (його батько колись прийшов сюди з Галичини). Аби себе ратувати, Комарницький поїхав до Будапешту доходити своїх прав. Там зайшов дня 16. XII. 1918 р. до посольства чсл. республіки, предложив послові Годжі ухвали сваявської Ради, оповів йому про своє тяжке положення і написав дотичне меморандум.

Комарницький²⁵⁾ стверджує сам, що ніколи не підписав ані не подавав ніякого такого меморандуму, в яким домагався, аби Прикарпаття прилучено до чсл. республіки. Але домагався і написав прохання про поміч проти Мадяр. Отсе його особисте прохання стало для чсл. влади „важним актом“, помандрувало до Праги, з Праги до Парижа й відіграло важну роль як доказ, що ціле східне Прикарпаття домагалося злуки з чсл. державою.

Тимчасом ціле східне Прикарпаття було безумовно й без застережень від початку до кінця за Україною. Сміятись хіба можна з того, що сей папірець Комарницького зі Сваляви заступив цілу східню часть Прикарпаття. Але Чехам і те придалося, вони використали негаймо й сю дрібну записку для своїх імперіалістичних цілей.

IV. Східня частина Прикарпатської України.

В цій частині Прикарпаття панувала від перших хвиль революції аж до заняття її чсл. військами лиш одна ідея: злука з Україною. Така була воля народніх мас. Тут вони виказали

²⁵⁾ Він жив і тепер у Сваляві.

таку сильну волю, що не було сили, якаб посміла їм противитися. Угорське правительство і змадяризована українська інтелігенція звернули якраз на цю частину як найбільшу увагу, щоб хоч її для себе приєднати, коли західня аж по Уж уже була загороджена Словаками.

Та Мадяри були безсилні з усіма своїми спробами приєднати Українців для себе. Нічого не помогла утворена в Будапешті „Руська Народня Рада“, ні утворена під омофором єпископа Паппа „Рада угроруського народа“ в Ужгороді, ні шалена малярська агітація. Народ був такий свідомий своїй цілі, що коли дня 10. грудня 1918 р. правительство привезло на свій кошт до Будапешту з усіх сторін людей, які Мадярам здавались найприхильнішими, а українська інтелігенція (д-р Гіядор Стрипський, д-р Куткафалві, д-р Штефан та інші) предложила зїздові до ухвали домагання автономії під Мадярщиною і заяву вірности цій державі, то нарід до ухвал не допустив, заявляючи однодушно: „Хочеме до України, хочеме собору на своїй власній землі, а не в Будапешті.“²⁶⁾ Беззастережної злуки з Україною, як ми бачили вище, домагалися і збори в Сваляві.

Колиж вірна Мадярщині інтелігенція скликала дня 18. XII. 1918 р. краві збори в Мараморошському Сиготі, то народ і слухати не хотів її. Збори вибрали тоді на предсідника однодушно приятеля народніх ідей д-ра Брацайка, під якого проведом промовляли самі селяне. Там ухвалено одноголосно злуку з Україною і вибрано „Мараморошську Руську Народню Раду“. Всі вибрані члени Ради мусіли перед народом зложити присягу на хрест, що „буду права руського (українського) народа вірно боронити, народ заступати і волю його сповняти“.

В протоколі, списанім на тих зборах,²⁷⁾ читаємо між иншим таке:

„Протокол писаний 18-ого децембра 1918 года в Мараморош-Сиготѣ на установчих зборах Мараморошської Руської (Української) Рады. Збори отворив Иван Гошук, адвокат сиготський. В промові своїй поясняв тоты розпорядження, які малярське правительство для руського народу доси зробило, предложив, же що ще народ руський жадає и толкував, що сесь народ шастье свое у будучности лише як частина Угорцины може найти, де правительство хоче їм дати повну свободу, повну автономію. Промову сю больше раз переривали гучными окликами (не треба нам нѣчого од Мадяров, най живе Украина, ідемо до Украины) — — — и заявили зборы, що жадають зединеня всѣх руських земель до одной державы, а разом протестовано проти того, абы руські землѣ Романи, Чехам або иншой державі поддані были“.

Тут переведено організацію для мараморошської жупи й одночасно постановлено, аби „Загальний Собор всѣх Русинов жиющих

²⁶⁾ Див. звіт в газ. „Карпаторуській Вѣстник“ з 23. XII. 1918 р.

²⁷⁾ Див. „Карпаторуській Вѣстник“ з 23. грудня 1918 р.

в Угорщині 21. януара 1919. одбывся у Хусті и що на сесі збори зазвуться представителі всіх громад и то од кождых 1.000 душ оден“.

На зїзді в Хусті дня 21. січня 1919 року брало участь 420 легітимованих з кожної громади послів, як вибраних представників 420.000 Українців — один на 1.000 душ.²⁸⁾ Тут ці послі-делегати ухвалили злуку з Київом, вибрали „Руську (Українську) Народню Раду“ й вислали до Києва делегацію.

Щоб представити вірно хід цих нарад, подамо ухвали, відписані з цього протоколу:

„Предсідатель (д-р Михайло Бращайко) отворив нарады над питаньем будучої приналежности угорських Русинів-Українців — най кожный делегат виповість свої погляди, думки и сумніви зовсім отверто, неустрашимо, з мужеською відвагою²⁹⁾ — ніхто най ся не лякає кари і переслідувань.

Иван Волощук, господар з Нанкова, радив зєдинитися з Соборною Україною. Се було проголошено з безмежним одушевленням и гучними окликами: Слава, да живет Украина, най живе Украина.

Василь Тимчик, господар з Хуста, вніс, щоб Русини-Українці не вибирали послів до малярського парламента. Внесення одноголосно і з великим вдоволенням принято. Так само прийняли збори вїсення Михайла Філяка з Хуста, аби злуку з Україною проголосити й перевести без жадних застережень, або умов.

Предсідатель дає під голосовання таку резолюцію:

1. Всенародні збори угорських Русинів-Українців з дня 21. януара 1919 року висказують зєднанье всіх Русинів-Українців з комітатів: Мараморощ, Угоча, Берег, Унг, Земплин, Шариш, Спиш и Абауйторна і прилученье Русинами-Українцями заселених земель до Соборної України, просячи, щоб нова Держава при виконуванню цієї злуки узгляднила особливе положенье сих Русинів-Українців. Для того всенародні збори заявляють, що руський народ Угорщини 10. закон про Руську Країну, даний в Будапешті року 1918-го, не признає законом, бо поєстав без его волі і без заступництва народу.

2. З огляду на повисше рішенье збори постановляють, що руський народ не пішле послів своїх до угорського парламента.

3. Всенародні збори просять, щоб українські війська засіли землі, заселені Русинами-Українцями на Угорщині і щоб заосмотрили населене, живуче серед тяжких харчевих відносин, поживою.

²⁸⁾ Див. „Руська Країна“ з 29. січня 1919 р., Ужгород, як також протокол цих зборів.

²⁹⁾ Відваги треба було немалої, бо зі сходу грозили Румуни, а по краю ходили узброєні малярські банди, так зв. народня гвардія, та доскулювали, чим могли, за „зраду отчини“.

4. Всенародні збори витають всі визвалені народи австро-угорської монархії: Чехословаків, Югославян, Румунів, Поляків і Німців.

(Точки 5. і 6. мають загальний характер, до Прикарпаття не відносяться, тому їх тут пропускаємо).

7. Народні збори вибирають для веденя справ русько-українського народу Центральну Народню Раду з сто членів і уповномочують єї заступати Русинів на Угорщині все і всюди, де сього потрібно, проти всіх інших народів і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу вважає за потрібне.

Збори делегатів односторонно прийняли всі ці резолюції й односторонно вибрали Центральну Раду. (Дальше протокол подає членів Ради).“

* * *

20

В Ужгороді, найбільшій місті Прикарпатської України, взяло тоді перевагу змодяризоване українське повіводство, згуртоване довкруги єпископа Паппа, багатого малярського аристократа.³⁰⁾ Під його проводом зорганізували попи дня 9. листопада 1918 р. „Раду угроруського народа“, предсідником її вибрали попа Симеона Сабова й ухвалили ось які резолюції:

1. Угроруській народъ прилѣпляєся ко своей прадѣдной отчизнѣ Угорщинѣ и ко ненарушимости території єѣ, разомъ противиться всякому такому намѣренію, котрое угроруській народъ одѣ Угорщини оторвати або на цѣлость державы нападати желає.

2. Для нашего угроруського народа требуєме всѣ тѣ права, котрѣ нова Угорщина подасть немалярськимъ горожанамъ.

3. Требуєме для угроруськой церкви самостойну автономію.

4. Для обезпеченія умственного и матеріяльного розвитка угроруського народа требуєме соціяльнѣ, земельнѣ и промисловѣ реформы.

Цілий цей зїзд скінчився піснею: „Подкарпатскіи Русини, оставте глибокій сон“ і благословенством єпископа Паппа . . .

Ця Рада була безнастанно в близьких зносинах з малярським правительством. Її покровитель Папп видав тоді ось яку відозву:³¹⁾

Достойним Отцям Духовним Ужгородської Жупи!

В останніх часах дійшла до мене вість, що в деяких селах Жупи ведеться таємна агітація за прилученням до України або до Чехословаччини. А також і про се, що протихристиянські соціалдемократичні радикали приготавлиються до агітації в ко-

³⁰⁾ Він і прясівський єпископ Новак видали в часі війни (1916 р.) наказ, що в церковних школах Прикарпаття, в яких учителі вчили ще старославянських церковних букв, не сміється того вчити, що мається дітей вчити лиш по малярськи, що церковні богослуження треба по можности відбувати в малярській мові, а свята мають святкуватися по новому, а не по старому стилю.

³¹⁾ Переклад з малярського акту, який находиться в актах капітули.

ристь своєї партії. Прошу всіх Вас дуже, щоб Ви нині більше як коли-небудь стояли на сторожі й чуйно охороняли своїх вірних.

Тому старайтеся в сій важній хвилі використати кожду пригожу нагоду, як на публичних зборах, так і в приватних зносинах з народом, та вишукуйте інші нагоди, аби своїм вірним вияснити й подати правдиві інформації. А то дійде до того, що народ, зведений неправдивими обітницями, буде рішати без нас, а навіть проти нас.

Звертаю увагу на се, що самостійна незалежна малярська держава буде на будуче більше старатися про братні народи вже з титулу права самовизначення і буде їх любити. Се буде їм забезпечене так, як то вже й до певної міри зачалось.

Се запевнення є в законах — в конституції — а проявляється в іменуванні наших жупанів, урядовців і т. д.³²⁾ та в поширенню наших моральних, культурних, політичних і господарських прав. Здійснення їх обіцяє не лиш нинішня влада, але й цілий культурний світ, по думці самовизначення народів і по думці моєї архипастирської опіки та ужгородської „Ради угоруського народу“, заложеній в цілі ще інтенсивнішої охорони інтересів нашого народу. А що про все те старається головню „Рада угоруського народу“, то кожне село обовязане прилучитися до неї. Не вірте підшептам на прилучення до іншої держави, а з радикалами й соціалдемократами, які намагаються зруйнувати олтарі, не навязуйте ніяких зносин. Ожидаю Ваших звітів

Ваш Отець у Христі, єпископ Антоній в. р.

Ужгород, 28. листопада 1918.

Але та попівська каста, що була найвірніша малярському монархізмові, каста, що погорджувала й тепер іще погорджує всім, що народне, що заносить „простаком“, „русином“, ця душа рабів, почувши від президента Каролія через міністра Ор. Сабова, що малярська влада „ничь не може зробити, ибо не сообщается зь антантою“, — тихцем зачала шукати нових опікунів! Вислала отже декого зпоміж своїх на звіді до чеського посла в Пешті д-ра Годжі. Від нього довідалися, що з Малярщиною на правду зле і — як каже піп Е. Сабов — довірники тихцем, по рабськи мали заявити бажання „чтобы цѣлу територію Прикарпатя обсадило чешсько-словацькое войско“.³³⁾

Але все таки попи не забули й на свого єпископа, малярського патріота. З ним говорили инакше, в душі малярським, а тихцем чекали на Чехословаків, бо від них надіялися піддержки й панування над бунтовщиком-народом, який тягне за Україною . . .

* * *

³²⁾ Жупаном був іменований д-р Й. Камінський, який тепер віддав себе в службу чеським аграрникам.

³³⁾ Так подає Е. Сабов у статті „Перша Ужгородська Р. Н. Рада“, поміщеній у дневнику „День“, річн. 1923.

Не припинив і не вбив змагань українських мас ні „народний закон числа 10. про самоуправу руського народу жищуого на Угорщині“, виданий малярським правительством дня 21. грудня 1918 року, яким сотворено „Руську Краину“ в рамах Малярщини, ні іменування міністра для українських справ,³⁴⁾ ні тимчасовий „Руській Правительственний Совіт“, установлений розпорядком з дня 5. лютого 1919 р. ч. 928, ні навіть „Руській Сойм“, до якого малярське правительство перевело вибори 4. марта 1919 року. Вибрані 36 послы на своїм першім засіданню в Мукачеві ухвалили: „Щоби влада до 8 днів означила і подала соймови Руської Краини до відома, які є єї границь, бо иначе иншим путем буде глядати обезпечити руський народ“.³⁵⁾ Під цим „иншим путем“ розуміли Україну.

Відповіді вже не діждались, бо в Малярщині владу обняло комуністичне правительство. До перевороту на Прикарпаттю прийшло 23. марта 1919 р. Українське населення побачило, що комуністична влада ставиться до нього під кожним оглядом прихильно, як під політичним, так — що ще важніше — під соціалним і національним. Уряди обняли прихильники народу як в централі, так і в округах. Комуністична влада зачала видавати український часопис „Руська Правда“. Головно започаткований розділ земель дуже вплинув на приязнь селян до влади. Навіть сойм зійшовся дня 17. квітня 1919 р. наново.³⁶⁾

Прихильність влади до українських мас була очевидна. Грав тут ролю і наказ комісаря Троцького. Коли Беля Кун повідомив Москву, що червона армія прийшла до Карпат, Троцький вислав своє радіотелеграфічне поздоровлення Червоній Армії, в якім поручив проголосити всім народам право самовизначення і закінчив заявою, що територія Прикарпатської України разом з галицькими українськими землями утворить одну соціалістичну республіку в федерації з иншими, даючи наказ проголосити се в українській мові.³⁷⁾ Чи було це опубліковане, годі дізнатися, бо сліди затерті. Але народ це знав і поставився до комуністичної влади дуже прихильно.³⁸⁾

Але комуністична влада не довго вдержалася. Зі сходу займали Прикарпаття Румуни, з заходу Чехи і 25. квітня 1919 р. Червона Армія мусіла уступити з Прикарпаття. Чехи займали одну частину за другою.

* * *

³⁴⁾ Малярське правительство іменовало міністром д-ра Ореста Сабова й поручило йому організацію Руської Країни.

³⁵⁾ Див. Календарь ужгородської „Просвіти“ за рік 1923. Взяте з оповідання тодішнього посла К. Грабара.

³⁶⁾ Про ухвали сього сойму, як взагалі про життя з того часу годі найти документи. Вони в більшості понищені зі страху перед переслідуваннями або поконфісковані.

³⁷⁾ Оповідання наочного свідка, котрого імя на-разі промовчую.

³⁸⁾ Лиш деякі урядовці, прим. відомий Камінський, поширювали між народом нехить до влади.

Змадяризована місцева інтелігенція, розуміється, була Чехам вдячна за те, що вони увільнили її від диктатури зненавидженого пролетаріату. Крім мілітарної окупації Прикарпаття чеська дипломатія робила весь час зусилля, щоб приєднати для себе опінію Українців. Чеське правительство проголосило всюди перше посольство президента Масарика з дня 22. грудня 1918 р., в яким він сказав: „Угорські Українці (Русини) предложили нам через своїх представників в Америці внесок, що сталиб автономною частию нашої держави. Я не мав права справу вирішити, але я висловив охоту до сеї злуки. Нема сумніву, що український (руський) народ внесок затвердить“.

На це чеські народні збори заявили дня 27. марта 1919 року в Празі: „Нема тут нічого спільного з імперіялізмом, як угорські Українці голосяться свобідно й самі від себе за прилученням до чсл. республіки, а ми готові се зголошення прийняти й запевнити їх народню і культурну автономію“.

Чеський посол д-р Гайн говорив у сій справі тогож дня ось як: „Будуть в чсл. державі й Українці. Буде їх правдоподібно пів міліона, але Українці домагаються повної автономії, аби лиш в означених точках були з нами в єдности — отже булаб се якась „унія реальна“.

Вище вже зазначено, що змадяризована інтелігенція була Чехам за окупацію вдячна. І цю вдячність за увільнення зпід влади „простаків“ сплатила дня 8. мая 1919 року, на який Чехи покликуються, як на день згоди всіх прикарпатських та американських Українців на злуку з чсл. республікою. Протоколи, списані з цих зборів в Ужгороді, вказують ясно, що участь в них взяла якраз та інтелігенція, що гуртувалася до приходу чеських військ в „Раді угроруського народа“, яка заявила за Мадярщиною й аж до приходу комуністичної влади вірно держалася правительства Каролія. Йї до помочи станули знані вже нам пряшівські представники „К. Р. Н. Совѣта“, що вже давніше заявили за Чехами. Делегатів хустської Ради, представниці східнього Прикарпаття, не було. Появилася тільки трьох людей, які були тут випадково й не мали мандату кого-небудь заступати.

Протокол каже, що участь в цих зборах брало 500—600 душ. Було там багато Чехів і Словаків, і то не лиш цивільних, але й військових. Позатим було немало галицьких москвофілів, учорашніх приклонників російського монархізму. В часі дебат промовляли виключно самі попи, вчителі та урядовці, головним робом такі, що ще недавно розпиналися за мадярською монархією.

Збори проголосили себе представником всіх трьох Рад і проклямували злуку з чсл. республікою, але під умовою, що „чешско-словенській штатъ і Карпатска Русь сполучены въ єдну державу — съ однимъ правомъ гражданства — представляють одно государство, котрое въ заграничныхъ, военныхъ, и финан-

совыхъ дѣлахъ обще управляеся, въ прочихъ же дѣлахъ Русскій Штатъ самостоятельно своими законодательными властями и урядами самъ себе управляе; полковымъ языкомъ войска, рекрутованного на Руси, долженъ быти русскій, съ русскими офицерами“.³⁹⁾

* * *

З наведених фактів виходить ясно й недвозначно, що український народ і не думав ніколи про злуку з чсл. республікою, що аж в часі чеської окупації і під впливом чеських властей змадризована попівська інтелігенція, заскочена dokonаним фактом і зі страху перед комунізмом, рішилася проти виразної волі народу на злуку з чсл. республікою.

Не відповідає правді те, що протокол із дня 8. мая 1919 р. був висловом згоди на злуку з чсл. республікою всіх трьох Рад, а то пряшівської, хустської й ужгородської, злучених в одну „Центральну Руську Раду“ в Ужгороді. Цей протокол був тільки кінцевою потребою для чеських цілей, але ніяк не був висловом волі українського народу. Він плід агітації чеської влади й тих попів та всяких прихвостнів, що хотіли підхлібитися новим панам.

Головним агентом чеської влади для здобуття Прикарпаття був Жаткович. Для підпертя чеської окупації зєднався він з Бескидом і галицькими москвофілами. Разом з Бескидом вибрався на мирову конференцію до Парижа, опісляж, щоб тим успішніше підпирати акцію чеської армії і дипломатії, приїхав на Прикарпатську Україну. Його головно заходами відбулися збори 8. мая 1919 р. в Ужгороді. Яка була його роля в чеській окупації Прикарпаття, найякніше висвітлюють такі власні його слова:

„Перед приходом до Ужгороду комісія (розумій: парижські делегати Жаткович і Бескид) конферувала з представниками Пряшівської Руської Народньої Ради в Пряшеві, котра уповноважила комісію працювати в інтересі зєдинення трьох Народніх Рад, іменно Пряшівської, Ужгородської і Хустської, з котрих кожна домагалася автономії для Прикарпатської Руси, але шукала федерації і союзу з ріжними країнами. Іменно: Пряшівська з Чехословацькою, Ужгородська з Мадярською і Хустська з Україною. Робота приведення цих трьох Рад до загального порозуміння велася з незвичайно великою бистротою і хоча я особисто при кінці квітня мусів спішити до Парижа і просити дозволу мирової конференції, аби чехословацькі війська заняли територію на схід від ріки Ужа, котру то територію в той час окупували мадярські більшовики, то союз трьох Рад відбувся в повнім порозумінню дня 8. мая 1919 р. в Ужгороді — то є в день мого повороту з Парижа.“

³⁹⁾ Див. Протоколи общаго собрания подкарпатскихъ Русскихъ Радъ и первых 5-ти засѣданій Центральной Русской Народной Рады.

З письма цього бачимо, як Жаткович, звязавшись з явними зрадниками українського народу — Бескидом і галицькими москвофілами, докотився вже до отвертої самохвальби й не стидався признати, що він був тим, що їздив до Парижа і просив, щоб чеські війська окупували Прикарпатську Україну і скинули робітниче-селянську владу.

Махінації Жатковича в ціли прилучення Прикарпатської України до чсл. республіки, в яких він проти волі цілого населення Прикарпаття, що всіми силами перло до зєдинення з Україною, вперто жадав тільки автономії Прикарпатської України під владою Чехословаччини, деб очевидно він зі своїми приклонниками й Бескидами обняв уряди під покровом чеської буржуазної влади, обявляються не тільки на еміграції в Америці. Бачимо їх на Прикарпатській Україні, не бракувало їх також і в Парижі. Одначе чеські емісарі поводитися там з ним, як з наймитом чсл. уряду й чсл. дипломатії. Бо коли з Америки до Парижа приїхала делегація під проводом Жатковича,⁴⁰⁾ а одночасно й делегація під проводом Бескида з тої частини Прикарпаття, яку чеські війська вже окупували, то чеські представники не допустили їх зовсім до мирової конференції. Вони удостоїлися за згодою Крамаржа й Бенеша тільки авдієнції в полковника House (в заступстві Вільсона) і члена французької комісії на мировій конференції Tardieu.

А які були дипломатичні кроки на світовій арені тих прислужників чсл. влади, про це свідчать мемуари самого Жатковича. Мемуари сі очевидно ніким не сконтрольовані, але і з них ясно виходить, як ставилася до нього чсл. влада і з яким легковаженням поводитися вона з тими своїми вірними наймитами.

Коли читати 16., 17. і 18. сторону Жатковичового „Ekspose“, то аж в очі бє, як легкодушно вірив він д-ру Бенешові. Приміром на невдоволення, висказане в справі границь,⁴¹⁾ відповів Бенеш, що „мирова конференція переорієнтувалася і з огляду на свої власні причини границі Підкарпатської Русі хоче зробити як найменші — й оконечно сказав, що мирова конференція задумє установити словацько-руську границу по ріку Уж. Я — каже Жаткович — енергічно протестував, але Бенеш зараз відповів, що він певний, що Словаки не пристануть на це.

„В дальшій дискусії прийшло до обопільної згоди в тому, що найліпшим способом і виходом із ситуації буде прєсити, аби конференція установила лише тимчасові границі й аби право вирішення, які дальші території будуть прилучені, конференція полишила тільки мирному обопільному порозумінню між Чехословаччиною і Підкарпатською Русю.⁴²⁾

„А на мій запит, які гарантії маю, що мирова конференція прийме це порозуміння, він сказав: „Обіцяю вам, що мирова

⁴⁰⁾ Дня 13. лютого 1919 р. прибув д-р Жаткович і Гардош.

⁴¹⁾ Проєкт ділив Прикарпаття на дві часті: словацьку й автономну.

⁴²⁾ Цей згоди д-р Бенеш якраз потребував.

конференція зробить так, як ми порозумілися, а колиб ні, то обіцяю вам, що не підпишу мирового договору.“

З тим Жаткович і вернув, лишаючи все на волю д-ра Бенеша. Також не подобалося д-ру Жатковичу й се, що в проєкті автономії, в § 11. договору, слово автономія „local“, себто „внутрішня“ автономія, переведено на чеське „mistni“, то є „місцева“ автономія, що можна ріжно розуміти, бо автономія „mistni“ рівняється поняттю „громадська“, а не „краєва“. Але „президент Масарик — пише даліше Жаткович — запевнив мене, що в тому не буде трудностей, бо § 10. гарантує Русинам як найширшу автономію“.

Прага обіцювала Жатковичу про око, чого він хотів. Доклади, подані в його експозе, свідчать ярко, що чсл. влада держалася пляну збувати його чимнебудь, хочби золотими обіцянками. І то їй вповні вдавалося.

А вже просто смішним є ось який факт: Жаткович хотів відіхати до Америки, щоб там почванитися своєю роботою і здобутками. Він виготовив доклад до ужгородської Центральної Ради, який називається „Проклямація дня 18. августа 1919“, в котрім подає Раді й населенню до відома, що чсл. правительство заіменувало вже для Прикарпаття Директорію, що іменувало його її президентом, що до автономного Прикарпаття будуть належати всі українські землі, отже й ті, що лежать на захід від ріки Уж, значить північна Земплищина, Шарищина і Спищина, і що мішані округи будуть знеутралізовані до хвилі переведення в них переписи. Даліше подається там до відома, що перепис переведе комітет, зложений з Українців і з Чехословаків і що „руська держава буде самостійна в справах язикових, шкільних, церковних і в усіх справах внутрішніх“.

Жаткович предложив сю проклямацію до підпису през. Масарикові, але президент його зовсім не прийняв. За те його секретар Цісарж сказав Жатковичу, що президент прочитав і годиться на текст проклямації, а -він, Цісарж, „у всіх таких справах є уповажнений засвідчувати такі факти; все буде в порядку.“ Взяв доклад і власноручно написав на кінці отсе:

Бачив Президент Чехословацької Республіки

Ярослав Цісарж, особистий секретар.

Жаткович думав, що як Масарик бачив, а його секретар ствердив своїм підписом те, що президент бачив, то проклямація ся вже стає урядовим актом. Тож сказав зробити собі з проклямації копію, оригінал передав попові Такачові,⁴²⁾ щоб передав ужгородській Раді до опублікування, а сам з копією поїхав до Америки.

Захоплений мегальоманією творця прикарпатського „штату“, замовляє Жаткович дзвін свободи, вилитий на взір і подобу американського дзвону свободи з 1776 року, крісло, на котрім

⁴²⁾ Тепер єпископом в Америці.

сидів він і Масарик, як підписували дня 26. жовтня 1918 р. в Філядельфії „Деклярацію незалежности народів“ і перо, котрим обидва підписались на тому ж акті. Та ще замовив металеві відзнаки, на яких ясніли голови трьох творців прикарпатської держави, Вільсона, Масарика й Жатковича . . .

Жаткович і його приклонники в Америці ликували, а тимчасом в Європі кувалася недоля прикарпатських Українців. У самім краю зачав урядування тимчасовий адміністратор Брейха, якого чеська влада вислала на Прикарпаття. Режим сильної руки завела військова диктатура під проводом французького генерала.

Брейха зорієнтувався скоро, що з народом без інтелігенції, згл. з рабською інтелігенцією, головно з попами, не дуже треба числитися. Тож у скорім часі завів по старій австрійській рецепті тактику розеднювання прикарпатських Українців на групи й кидав одну на другу, за те сільському населенню обіцював усе можливе. Ціла хмара плачених агентів їздила по селах та прославляла чеську республіку. До услуг узяв собі Брейха Денікинських офіцерів та иншу московську еміграцію під проводом „бабушки“ Брешковської. Тепер зачалася агітація і проти Жатковича, стали підкопувати і його.

І так Жаткович в Америці прославляв чсл. республіку та збирав собі лаври слави, а в Прикарпаттю чеська влада представляла його перед народом як мадярона і приятеля змадярщених попів. Натомісьць у Парижі д-р Бенеш кував на власну руку кайдани для українського народу Прикарпаття.

Бенеш, маючи в руках заяви Жатковича, Бескида й ужгородських попів, використовує їх на мировій конференції в користь Чехословаччини і на тій підставі дня 10. вересня 1919 р. мирова конференція ухвалює договір дотно Прикарпатської України, який підписали представники конференції і чсл. республіки. Стався факт очевидного насильства.

Аж після того всього вертає Жаткович з Америки й застає вже все готове. Свої вражіння описує він так: „Я був не лише невдоволений, але справді огірчений тим, що чехословацьке правительство нічого не зробило з договорів та обіцянок. Членів Директорії не заіменовано, в справі границь нічого не зроблено. На конференції з президентом Масариком дня 13. жовтня 1919 р. я остро протестував, але президент сказав, що він чекав на мій поворот і що відтепер справи підуть скоро — все буде в порядку.“

V. Генеральний Статут і Народній Закон числа 10.

Договір у справі Прикарпатської України міститься в §§ 10., 11., 12. і 13. договору в С. Жермен. Влада чсл. республіки влучила його в „Генеральний Статут для організації Подкарпатської Русі“, як часть I. сього статута.

Статут сей подаємо в цілости, як його оголошено в „Uřednich Novinach“.

Ч. прес. 299.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СТАТУТЪ АВТОНОМНОЙ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ.

П Р О К Л А М А Ц И Я.

Въ имени и по приказу правительсва Чешско-словенской Республики, якъ найвысшій начальник Подкарпатской Руси подаю до вѣдомости и оголошую:

Столѣтні бажаня поневоленыхъ народовъ исполнены.

Подкарпатская Русь е свободна а Чешскословенска Республика приступае до того, чтобы безпроволочно, скорше чѣмъ буде сликаный соймъ, положить основу до автономной Руси въ тѣхъ дѣлахъ, въ котрыхъ належитъ народу по парижскому договору самостойно рѣшати.

Для того въ сталой дбайливости про добро автономной краины и поступаючи по духу взятыхъ на себе ухвалъ, правительство Чешскословенской Республики рѣшило выдати: „Генеральный Статутъ для Организаци и Администраціи Подкарпатской Руси.“

По зрѣлой розвазѣ покликало правительство Чешскословенской Республики для справъ Подкарпатской Руси администратора и надѣся, что вызначѣйши патриоты беручи участь въ управѣ краины въ директоріи будутъ его изо всѣхъ силъ подпоровати въ его нелегкой задачѣ.

Генеральный статутъ слѣдуе:

Г е н е р а л ь н ы й С т а т у т ь

для Организаци и Администраціи Подкарпатской Руси, приключенной къ Чехословенской Республикѣ Мировою Конференціей.

Правительство, по прелиминарныхъ конференціяхъ съ передовыми гражданами и представителями Подкарпатской Руси, предлагаетъ слѣдующи главны засады для организаци и администраціи Подкарпатской Руси:

1.

На Парижской Мировой Конференци пріятый былъ слѣдующій Договоръ между пятью Великими Державами и Чехословенскою Республикою:

Часть 1.

Чехословакія обязывается установити Русску Территорію южно отъ Карпатъ въ границахъ опредѣленныхъ славными Союзными и Участными Державами, яко автономну единицу въ Чехословенскомъ Статѣ, и воздати еѣ найвышѣе самоуправленіе сровнающесъ съ единостию Чехословенского Стата.

Часть 2.

Краина Русиновъ южно отъ Карпатъ будетъ мати особенный Соймъ. Сей Соймъ выконовати будетъ законодавну власть во всѣхъ языковыхъ, школьныхъ и религійныхъ вопросахъ, въ дѣлахъ мѣстной администраціи и въ другихъ вопросахъ, котрыхъ законы Чехословенской Республики призначатъ ему. Губернаторъ краины Русиновъ, который выименованъ будетъ Президентомъ Чехословенской Республики, отвѣтательный будетъ Русскому Союму.

Часть 3.

Чехословакія обязуется, же урядники въ краинѣ Русиновъ избраны будутъ, на сколько лемъ возможно, изъ межъ обывателей сей территоріи.

Часть 4.

Чехословакія гарантируетъ краинѣ Русиновъ соотвѣтну репрезентацію въ Парламентѣ Чехословенской Республики, къ которому Парламенту она зашлетъ пословъ, избранныхъ въ мысль конституціи Чехословенской Республики. Но сіи послы не будутъ мати права голосованія въ Чехословенскомъ Парламентѣ въ такихъ законодатныхъ вопросахъ, яки данны суть Русскому Союму.

II.

Территориальна Комиссія Мировой Конференці въ Парижѣ установила границы симъ способомъ:

а) Демаркаційна лінія между Словаками и Русинами идетъ прямо отъ города Чапъ въ сѣверной части города Ужгорода такъ, же желѣзница остается въ Словакіи, а Ужгородъ въ Подкарпатской Руси, оттуда вдоль рѣки Ужа къ Карпатамъ; вся территория восточно отъ сей лінії будетъ уважаться за Автоному Русску Территорию.

б) Южна граница Автономной Русской Территоріи установлена была Мировою Конференціей такъ, же граница противъ Мадярии тягнется отъ Чапа на югъ; желѣзница отъ Чапа остается на Русской Территоріи ажъ къ Мараморош-Сиготу, который городъ припадаетъ Румыніи; дальше граница идетъ частично рѣкою Тисою на востокъ къ границѣ сѣверной, которая отъвѣчаетъ границѣ между бывшими Угорщиною и Галичиною.

в) Прото, же часть русскаго народа творитъ на Словенской терригоріи рѣшеніемъ Мировой Конференціи меньшинство, правительство Чехословенское отпоручило представителямъ обоихъ народовъ, чтобы согласились на евентуальне придѣленіе совисящей русской терригоріи ко Автономной Русской Терригоріи.

III.

Имя и языкъ.

1. До правосильного рѣшенія избранымъ Союмомъ будетъ употребитися историчное имя „Подкарпатская Русь“, мимо того можно уживати имя „Русинско“.

2. Во всѣхъ школахъ народный языкъ будетъ языкомъ ученія, и такъ само будетъ урядовымъ языкомъ вообще.

Такъ само потребно есть, чтобы русински школы были якъ скоро лемъ може организованныи. Русинскій языкъ есть языкомъ ученія въ первыхъ классахъ и поступаетъ къ высшимъ классамъ всѣхъ школъ. На переходное время въ теперешныхъ школахъ лишается мадыарскій языкъ въ высшихъ классахъ, но обявательно есть наука русинского языка.

Школы мадыарского меньшинства храненны сугъ якъ всѣ меньшинства миноритнымъ установленіемъ Мировой Конференціи и законами и установленіемъ Республики.

IV.

Чтобы въ терригоріи водворился порядокъ и чтобы основы новой статной и автономной администраціи были положены, правительство по первой (1) части сего договора выименуеъ дочастно А д м и н и с т р а т о р а, которому данно будетъ потребное число урядниковъ.

Правительство выименуеъ дочастную Русскую Автономную Директорію. Директорія будетъ пораднымъ сборомъ для законодавства и администраціи всѣхъ языковыхъ, школьныхъ и религійныхъ дѣлъ и для дѣлъ мѣстной администраціи, такъ само для выименоваія и пропушенія всѣхъ урядниковъ и служащихъ, повѣренныхъ веденіемъ и администраціей вышеупомянутыхъ дѣлъ. Сіи урядники выименованы будутъ администраторомъ и будутъ ему подчинены и отвѣчательны.

Если бы Администраторъ и Директоріумъ не могли согласитися въ дакомъ дѣлѣ, описанномъ въ прежнемъ параграфѣ, сіе дѣло предложено будетъ Президенту Чехословенской Республики, или дажкой иной особѣ, изъявше администратора, которую бы Президентъ уважалъ отвѣтной и которой передал-бы сію власть. Рѣшеніе Президента или его повѣренныхъ замѣстителей будетъ конечное и обявующее. До того рѣшенія спорное дѣло не есть правосильно скончено.

Директоріумъ установится по отдѣленіямъ. Директоріумъ можетъ быти выслухано такъ само при рѣшеніи общихъ статныхъ дѣлъ.

Директоріи будутъ для веденія его агенды нужныя силы назначены Администраторомъ.

Урядъ Администратора и Автономной Директоріи перестанетъ, коли Автономна Конституція Подкарпатской Руси, основана на пунктахъ рѣшенія Мировой Конференціи и введена будетъ въ жизнь.

Выборъ членовъ Русскаго Сойма переведется не позднѣйше, якъ 90 дней по выборахъ до общаго народнаго Парламента Чехословакіи.

Функція Администратора и Директоріи суть дочасны и провизорны, ихъ пруда и обязанности не будутъ уважанны за прецедентъ для будучности.

Подкарпатска Русь будетъ мати свои собственны публичны Финансы. До дефинитивнаго управления статья покрываетъ потребны административны выдатки. Сии выдатки будутъ окремишно засчитаны.

Ужгород, 18-го ноября 1919 года.

Найвысшій Начальникъ Подкарпатской Руси

Генераль Эннокъ с. р.

Изъ розказу министра внутреннихъ дѣлъ подписалъ

Дръ Брейха с. р., якъ администраторъ.

Для ориентаціи подаємо тут ще й угорський „закон числа 10. про самоуправу украинского народа“, виданий за правительства Каролія. Закон сей звучить:

НАРОДНЫЙ ЗАКОН ЧИСЛА 10. ПРО САМОУПРАВУ РУСЬКОГО НАРОДУ ЖИВУЩОГО НА УГОРЦИНѢ.

§. 1.

Руському народови живущому на УгорцинѢ належитьсь повное право саморозпорядженя в округѢ управы своѣхъ внутрішнихъ справ, дале школьныхъ и просвітныхъ дѣлъ, потому в управѣ и визнаваню своѣѣ вѣры и в хоснованю своего матерного языка, и то в области так законодавства, як и правленя.

§. 2.

Из частей Мараморощьскоѣ, Угочансьскоѣ, Бережансьскоѣ та Ужансьскоѣ вармед, заселенныхъ Русинами, утворуеся самоуправна область правнична под назвою Руська Краина.

Державное впорядкованье руськихъ частей Земплинсьскоѣ, Шаришсьскоѣ, Абауй-Торнянсьскоѣ и Спишсьскоѣ вармед завѣшуеся до часу заключения загальнаго мира.

ГраницѢ Руськоѣ Краины установитъ мѣшана спольна комисія, зложена из посланниковъ так Мадьярськоѣ Краины, а зробицься сесе до остаточнаго рѣшеня меженародноѣ конференціѣ мировоѣ лише дочасово.

§. 3.

Руська Краина полагодитъ усѣ своѣ самоуправнѣ дѣла через своѣ уряды. В справах, спольныхъ с Мадьярською народною республикою урядовати будутъ спольнѣ уряды.

Спольными дѣлами будутъ састѣ: sprawy заграничнѣ, войско, финансы, державное горожанство, законодавство в области прѣватнаго и карнаго права, дале тоты дѣла, котрі дотикаються господарки, желѣзницѣ и добробыту народа.

§. 4.

Законодавчі власти Руськоѣ Краины такі:

1. В дѣлахъ самоуправныхъ Руський Народный Собор.
2. В спольныхъ с Мадьярською Республикою справахъ спольный собор Угорський, в котромъ руський народъ маѣ своѣхъ заступниковъ по великости числа руськихъ душ.

§. 5.

Управляючі органы Руськоѣ Краины такі:

1. Русько-Краинська міністерія.
2. Русько-Краинська губернія.

§. 6.

На чолѣ русько-краинськоѣ стоѣть русько-краинський міністер, котрый отвѣчалнымъ естъ такъ Руському Народному Соборови, якъ и Угорському спольному соборови (парламентови). Русько-краинський міністер естъ равноправнымъ членомъ Угорськоѣ народноѣ міністеріѣ в спольныхъ справахъ, а в самоуправныхъ дѣлахъ найвысшимъ органомъ правленя.

Його заступником єсть державный секретар.
Мѣстом русько-краинської міністерї єсть Будапешт.

§. 7.

На чолѣ Русько-краинської губерні стоѣть русько-краинський губернатор.

Мѣстом губерні єсть Мукачево.

Губернія подчинена головному надзержательству и контролѣ русько-краинського міністра.

§. 8.

Руський народный собор має вибратися соотвѣтно I-му закону из 1918-го року голосованем на основі загального, тайного, однакового и безпосередного права выборчого.

Про окремі руські послы, што засѣдати будуть в Угорськом спольном соборѣ, буде выданный окремый закон.

§. 9.

Мѣстиво-властна и просвітна самоуправа не-руського населеня в области Руської Краины забезпечуєся.

§. 10.

Кінчтарські (ерарні) землѣ, копальнѣ и лѣса Руської Краины переходять у посѣданьє законного заступництва руського народа.

§. 11.

Сей закон переведе, в згодѣ с русько-краинським міністром Угорська народна міністерія. I також они оба в згодѣ будуть робити переходові розпорядженя.

Доти, доки так Руська Краина як и Угорська Народна міністерія не установить розклад грошевий до управи, для переведеня в житьє сего закона дає усѣ гроші Угорська фінансова міністерія в согласіє с русько-краинським міністром.

§. 12.

Сей закон вступає у силу от дня проголошеня, то єсть нынѣшнього дня.
Будапешт, 21-го децембра 1918.

Михайло Каролѣ
Діоніз Берінкеї
Варнава Буза
Ернест Гарамі
Оскар Ясі

Зігізмунд Кунфі
Мартин Ловасі
Франц Нодь
Вінкентін Нодь
Павло Сенде

Після переглянення обох законів впадає кожному в очі, що малярський закон давав прикарпатським Українцям в неодному значно більше, як мирового конференція разом з „братами“ Чехами. I так малярський закон признає державні землі i всякі інші добра автономній країні, а чеська влада перебрала те все на державну власність. А зазначити треба, що державні землі дають 40% поверхні Прикарпаття. До того сен-жерменський договір прилучив деякі малярські повіти до автономної части, а за те майже половину українських земель Прикарпаття віддав Словаччині, іншими словами: поділив Прикарпаття на дві, майже рівні части: на словацьку, обробовану з усіх автономних прав, i на автономну, до якої відноситься мировий договір i статут.

Коли нині влада чсл. республіки говорить, що сей мировий договір є вислідом взаємної умови між обидвома народами, то говорить неправду. Правительство з ніякою репрезентацією українського прикарпатського народу не говорило, ніякої умови не зробило.

VI. Конституційний закон чехословацької республіки.

Тепер пригляньмося деяким точкам закону, що його ухвалив чеський сойм після сен-жерменського договору у справі Прикарпаття.

Се закон з дня 29. лютого 1920 р. ч. 121 зб. зак. і розп. Він значно обмежує сен-жерменський договір, хоч є просто парафразою мирового договору.

Подаємо тільки сі точки, які відносяться до Підкарпатської Русі.

Артикул II. §. 3.

Територія чеськословацької республіки творить одну неподільну цілість; її границі можуть бути змінені лиш конституційним законом.

Неподільну складову часть сеї цілости творить на основі добровільної злуки по думці договору між головними союзними й заприязненими державами й чеськословацькою республікою в Сен-Жермен з дня 10. вересня 1919 р. самоуправна територія Підкарпатської Русі, яка буде вивінувана найширшою автономією, в згоді з єдинством чехословацької республіки.

Підкарпатська Русь має власний сойм, який вибирає собі президію.

Сойм Підкарпатської Русі компетентний ухвалювати закони в справах язикових, шкільних, віроісповідних, місцевої управи, як також і в тих справах, які були йому передані законами чеськословацької республіки. Закони, прийняті соймом Підкарпатської Русі, публікуються в окремім збірнику і підписує їх також губернатор, як президент республіки подасть на них свою згоду власним підписом.

Підкарпатська Русь буде в народнім соймі чсл. республіки заступлена відповідним числом послів (сенаторів) на основі відповідних виборчих законів чеськословацьких.

На чолі Підкарпатської Русі стоїть губернатор, що його іменує президент чсл. республіки на внесок влади; він є одвічальний також перед соймом Підкарпатської Русі.

Урядовців Підкарпатської Русі будеться вибирати по можности зпоміж її мешканців.

Подрібности, головно що-до права вибирати й бути вибираним, унормуються окремими постановами.

Закон парламенту (*Narodního shromáždění*), який означить границі Підкарпатської Русі, творить складову часть конституційного закону.

Закон ч. 122. з дня 29. лютого 1920 р. каже в § 1:

Чехословацька мова є державною, офіційною мовою республіки, з виімкою того, що буде в § 6. установлено для Підкарпатської Русі.

§ 6. Соймові, що буде установлений для Підкарпатської Русі, застережено, щоб унормував питання мови для сеї території в спосіб, згідний з єдинством чсл. держави.

Як довго се унормування не буде переведене, має бути уживаний сей закон, але з увагою на спеціальні язикові відносини на сій території.

Конституційний закон, як і ухвали мирової конференції, прийняв пражський парламент і сенат чсл. республіки без найменшої згоди українських представників, а навіть без їх відома. Очевидно, що зміст його противиться волі населення.

Проти постанов мирової конференції і постанов конституційного закону запротестували американські Українці на Конгресі в днях 25.—26. листопада 1920 р.⁴⁴⁾, а Жатковича усунули

⁴⁴⁾ Цього протесту цензура до краю не пустила.

зовсім від політичного життя. В резолюціях апелюють вони до „цілого культурного світа“, а позатим внесли відповідне меморандум до Союзу Народів і до всіх держав мирової конференції.

Проти цього одностороннього вирішення протестувала також іменована остаточно про око, але ніколи недопущена до урядування Директорія Підкарпатської Русі (Волошин, д-р Бращайко, д-р Торонський і д-р Ю. Гаджега) і її президент Жаткович, якого компетенцію обмежено до minimum. Директорія вкінці зрезигнувала.

Не будемо наводити тут усіх змагань чсл. влади з ціллю обмежити автономічні права Прикарпаття. Це окрема для себе сторінка. Згадаємо хіба те, що Жатковича іменовано ще губернатором, але вже зовсім паперовим, так, що він, бачучи смішність своєї ролі, кінець-кінців також зрезигнував.

Для ілюстрації обставин подамо тут критику людини об'єктивної, що стоїть збоку всіх тих справ, а саме політика Л. Шпігля, чсл. сенатора. Він пише між иншим у дневнику „Bohemia“ з дня 27. січня 1924 ч. 24. таке:

„Ріжниця між конституцією і дійсністю далеко більша, як між мировим договором і конституцією. Автономія є дотепер лиш на папері. Краєві ще дуже далеко до того, аби мати свою законодавну й самоуправну конструкцію. Чехія, Моравія і Шлеськ потратили свої давні автономії; автономії, обіцяної Словакам у Пітсбургу, відмовлено. Але поправді Підкарпатська Русь, що по договору й по конституції в порівнянні з усіма тими краями була випосажена великими протекціями, в нині з усіх них найбільш упосліджена. Краєм кермують на абсолютистичний лад, закони накидаються йому дорогою октроювання. Сі закони входять навіть дуже сильно у сферу законодавності, застереженої будучому краєвому соймові.“

* * *

Так виглядає правно-політична основа приналежності Прикарпаття до Чехословаччини, якою є мировий договір із дня 10. вересня 1919 р. і конституційний закон чсл. республіки.

З попереднього, думаю, кожному аж надто ясно, що оба акти вийшли зовсім не з волі українського народу.

Тут треба звернути увагу ще на одно: хто прочитає оба акти, побачить, що вони з собою в багатьох точках незгідні. Порівняймо оба сі акти з собою.

Вже сам творець конституційного закону, д-р Юрій Гетцель, написав у „Збірнику правних і державних наук“ таке: „Ми не обов'язані проголошувати артикули 10—13 приписами фундаментальними, значить — ми не обов'язані влучити сі норми до конституційного закону“.⁴⁶⁾ Словом — творець чсл. конституції

⁴⁶⁾ Sborník věd právnických a státních, ročník XV, стр. 4.

ігнорує рішення мирової конференції про державно-правне відношення Українців до республіки й зовсім не числиться з тими постановами, якими забезпечено Прикарпаттю автономію. Правно-державне положення Прикарпаття не буде по його думці опиратися на нормах міжнародного договору, а тільки на тому, що ухвалить парламент, бо се дає вільну руку владі. Агітуючи за ломанням договору, пан Гетцель складає вину не на себе, а на мирову умову: „Стилізація в багатьох напрямках неясна й недокладна“, тому каже, що парафразував сі артикули, замісць вложити їх живцем і без змін.

По думці тих своїх тверджень він і збудував цілу концепцію конституції для Прикарпаття та поробив зміни, що крок за кроком обмежують права населення Прикарпаття. Парламент те все ухвалив, лишивши з того, що давала мирова конференція, одні тріски.

Мирова ухвала в арт. 10. говорить про територію полуднево-карпатських Українців як про самоуправну одиницю в рамках чсл. республіки, вивінувану найширшою самоуправою. А конституційний закон змінює вже слова „самоуправна одиниця“ на слова: „самоуправна територія Підкарпатської Руси“ (samouprávné území Podkarpatské Rusi).

В тім самім артикулі Чехословачина обов'язується установити українську територію на полудне від Карпат, як автономну одиницю „в границях, означених головними союзними й усоюзненими державами“. А чеський конституційний закон змінює сю постанову й каже, що границі між Підкарпатською Руссю й іншими територіями чехословацької республіки будуть установлені установчим законом.

В 11. артикулі договору кажеться, що територія ся буде мати автономний сойм, який буде виконувати в означених справах законодавчу владу. Але конституційний закон парафразує се і змінює зміст, бо каже, що „сойм є компетентний ухвалювати закони“.

В тім самім артикулі говориться дальше, що Прикарп. Україна буде мати губернатора, якого має іменувати президент чсл. республіки і який має бути одвічальний перед українським соймом. Конституційний закон каже одначе, що „на чолі стоїть губернатор, якого іменує президент чсл. республіки на внесок влади, а який є одвічальний також перед соймом Підкарпатської Руси“. Виходить, що по мировому договору іменувати губернатора має і може тільки президент республіки, а конституційний закон каже, що аж тоді, як влада прийде з таким внеском. Договір каже про одвічальність губернатора лиш перед соймом, а конституційний закон каже, що перед кимсь іншим, а також перед соймом. Тим самим віддає і сойм і губернатора в курателю, а сила сойму стає зовсім ілюзоричною.

З того виходить самособою дальше, що губернатор не є начальником виконуючої сили в автономній території, але дер-

жавним урядовцем якоїсь ранги, урядовцем, що його іменує президент республіки на внесок влади таксамо, як усіх інших урядовців, а не як президента краю, якого іменування потребує, подібно як іменування міністрів, тільки підпису президента республіки й сигнатури відповідного члена влади.

Мировий договір каже, що сойм Підкарпатської Русі має бути скликаний 90 днів після скликання парламенту. Але вже минуло 5 літ від того часу, а влада ані не думає про вибори до сойму.

Дальше конституційний закон постановляє, що ухвали автономного сойму будуть появлятися в окремім збірнику і буде підписувати їх також губернатор, як президент республіки подасть на них свою згоду власним підписом. Як відомо, на ухвали парламенту республіки має президент (також) право вета, але се не є його останнє слово, бо як парламент остаточно щонебудь ухвалить способом, приписаним конституційними законами, то ухвала ся вже тимсамим стає законом, хочби президент поклав був своє вето. Того права не має одначе вже сойм Прикарпатської України: вето президента уневажнює ухвалу оконечно, вона не може бути законом.

Обі сі постанови — се очевидне обмеження прав, признаних населенню Прикарпаття договором. Чомуж у парламенті йому ся силу відібрав закон конституційний?

Міжнародній договір обов'язує чл. республіку артикулом 13. до того, що країні Українців має бути загарантоване „справедливе заступництво в законодатнім тілі чл. республіки, але послі не будуть мати права голосування в чл. парламенті у всіх тих законодатних справах, що їх передається українському соймові. Та конституційний закон говорить тільки про відповідне (рїмѣнену) число послів та сенаторів із Прикарпаття, а про права й обов'язки їх в парламенті не згадує ні словом. Виходилоб, що конституційний закон дає представникам Прикарпатської України більше, якби повинен по думці мирового договору. Д-р Гетцель навіть пише в дневнику „Venkov“ із дня 7. мая 1921 р., що „обмеження, установлені міжнароднім договором, счеркнені тому, аби послі й сенатори Підкарпатської Русі були повноправними членами народнього парламенту. Тому вони мають повне право в нарадах і голосуванню у всіх законодатних питаннях, отже і в тих, з яких їх виключує мировий договір“. Значить, по думці закону сі послі мають право голосувати у всіх справах язикових, релігійних, шкільних і внутрішньої адміністрації в краях поза Прикарпатською Україною, але не мають права голосувати там в тих самих питаннях якраз що-до Прикарпаття, бо се застережене соймові краєвому. Ось в чому аномалія. Одначе по правді се лиш хитрість. Тут річ в чому іншому. Закон багато відбирає Прикарпаттю, а не дає сливе нічого.

Закон сей передовсім підриває сильно позицію послів із

Прикарпаття. За ціну допущення тих 9 послів до голосування у всіх державних справах він присвоїв собі право рішати в питаннях, що належать тільки до сойму. Тому то влада й уладила все в той спосіб, що до парламенту не вибирає своїх заступників сойм прикарпатський, який таким чином не може їх робити одвічальними від себе, але вибирає їх просто народ. Ті послы не одвічальні перед соймом і можуть легко попадати з ним в конфлікт. Се й було ціллю тих, що укладали конституційний закон.

Поміж усіми тими незгідностями й непослідовностями між договором і конституційним законом є ще одна немаловажна аномалія, яка дотичить внутрішньої адміністрації.

Прикарпаття має мати свою „повну самоуправу, як автономна одиниця“, по думці арт. 11. мирового договору. Але з сеї самоуправи нема ні сліду. Все сцентралізовано так, що навіть найнижшого служачого приймає до державної служби дотичне міністерство! Нема найменшої внутрішньої самоуправи, що більше — навіть місцева самоуправа сььогодні чисто сцентралізована.

* * *

Так то український нарід Прикарпаття карається і пропає під чехословацькою владою як під оглядом національним, так і в своїм тяжкім соціяльнім лихоліттію.

Всі поневолені маси Прикарпатської України змагали до злуки з українськими масами всієї України, бачучи в тім вивольнення з віковичної панської неволі.

Але як в інших частинах України, так і на Прикарпаттю накинулись українським масам на провідників ріжні чужі, а навіть ворожі їм досі особи в роді Жатковича, Бескида й інших. Проти змагань українських мас пішли всі змядяризовані попи й адвокати, що тягнули нарід чи то під ярмо мадярських панів, чи під панування чсл. буржуазії. Ці непрошені керовники скривили волю народніх мас Прикарпаття і для особистих користей, для посад або для блеску губернаторського стільця ошукали ті народні маси, піддавши в негідний спосіб Масарикові, Бенешові і Крамаржові всі потрібні для чсл. емісарів заяви, які чи то видурили, чи насильно переперли. В такий то спосіб чсл. дипломати покористувалися перед світом сфінгованими рішеннями Прикарпаття.

Кожному відомо, що антантські переможці для своїх імперіялістичних цілей прикроювали кордони після волі й інтересів побідного капіталу. Таку важну стратегічно й економічно територію, якою є Прикарпаття, положене між Угорщиною, Румунією, Польщею і Чехословаччиною, признали побідники Чехословаччині. Вислали туди навіть свого французького генерала, але з огляду на вагу положення цеї країни признали її окремим сен-жерменським договором автономною країною, очевидно вагаючись, під яку владу її остаточно віддати.

Президент чсл. республіки Масарик і прем'єр міністрів Тузар заявили навіть публично, що Прикарпатську Україну беруть тільки в депозит. Але ці заяви були лише на словах. В дійсности чехословацькі дипломати, користуючись заявами Жатковича й Бескида й маскуючи хитро народню волю, загарбали Прикарпаття для себе, аби рішеннями в чеськім парламенти вбити її самостійне життя й обійти навіть цю невинну клявулю переможців — автономію. Ця славна автономія в чсл. республіці, під чоботом чсл. окупаційної влади й під диктатом французького генерала — це очевидно автономія негрів або автономія кожного народу, що підпав під обух чужих кольонізаторів та експльоататорів.

Вина закріпощення і приведення чужих окупантів на Прикарпатську Україну спадає на всіх тих негідних Жатковичів, Бескидів і хмару попів та адвокатів, що їх сам народ пізніше, як пр. Жатковича, усунув цілковито з публичного життя.

Українські маси Прикарпаття засуджені на тяжку неволю під чсл. владою і на довгу боротьбу за своє визволення і з'єднання з працюючими масами цілої України.

Одначе ця боротьба мусить скінчитися їх перемогою.

